

Azerbaycan
Khavari

HAZAR DENİZİ

TURKMENISTAN

Zanjan

Mazandaran

Mashhad

Hamadan

Semnan

Kermanshah

Lorestan

İlam

Esfahan

Horasan

AFGANISTAN

İRAN

"da Devri Alem

Yayına Hazırlayan:

İsmail KAHRAMAN

www.iktav.com

KUVEYT

Buğehr

Kermansh

PAKISTAN

SUUDİ
ARABİSTAN

BAHREYN

BASRA KÖRFEZİ

KATAR

Hormozan

İRAN'DA DEVİR-İ ALEM

Yayına Hazırlayan:
İsmail KAHRAMAN

www.iktav.com
belgeselyayincilik@gmail.com

İRAN'DA DEVİR-İ ALEM

Yayına Hazırlayan:
İsmail KAHRAMAN

Grafik Tasarım:
Şengül GECAL

Kamera ve Görüntü Yönetmeni
Sercan ATALAY
A. Emirhan KAHRAMAN

Organizasyon ve Yayın Koordinasyonu
Yunus KAHRAMAN
Emre KAHRAMAN

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No:19551

Baskı Clit:
Gebze Gazetecilik ve Matbaacılık Tesisleri
S. Orhan Mah. 1113 Sk. No:13 Kat:2 Gebze/ KOCAELİ
www.gebzegazetesi.com
www.belgeselyayincilik.com
E-Posta:belgeselyayincilik@gmail.com

YASAL UYARI: Bu kitap ve araştırma yazısının basım ve yayın hakkı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun ve telif hakları yasaının ilgili maddeleri gereğince, Kültür Bakanlığı'nın 19551 numaralı yayıncı belgesi ile 1181 sayılı Eser Yapım Belgesine sahip, Belgesel Yayıncılık'a aittir. Belgesel Yayıncılık'tan yazılı izin almadan hiçbir surette kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, yazılı olarak veya internette yayınlanamaz. Elektronik ve DVD ortamında çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek kısmen alıntı yapılabilir.

İRAN

“Baharat Ülkesi”

Nüfus	: 76,42 milyon (2012) Dünya Bankası
Başkenti	: Tahran
Yüzölçümü	: 22
Resmi dilleri	: Farsça
Yönetim Şekli	: Üniter devlet, Başkanlık sistemi, İslam cumhuriyeti, Parlamenter sistem, Teokrasi

Güneybatı Asya'da ülke. 1935'e kadar dünyada Persiya olarak biliniyordu. Ülke güneyde Basra körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrelenmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ile kara sınırına sahiptir. Başkenti Tahran'dır. Şii'lik ülkenin resmi dini mezhebi ve Farsça resmi dilidir. İran, MÖ 4000'lere dayanan tarihi ve var olan yerleşmeleriyle dünyadaki en eski sürekli uygarlıklardan birine ev sahipliği yapmaktadır. Tarih boyunca İran Avrasya'daki merkezi konumu nedeniyle jeostratejik öneme sahip olmuştur

İran nüfusunun; %51'ini Farslar, %24'ünü Azeriler, %8'i Mazandaraniler ve Gilakiler, %7'sini Kürtler, %3'ü Araplar, %2'sini Türkmenler, %2'sini Baluşiler, diğer %2'sini Lurlar, geri kalan nüfusun %1'inde başta Ermeniler ve Kazaklar olmak üzere diğer etnik kesimler oluşturur. İran nüfusunun dini yapısının %90'unu Şii Müslümanlar, %8'ini Sünni Müslümanlar, kalan %2'sini ise diğer dinlere mensup insanlar (Bahailer, Sâbiiler, Hindular, Yezidiler, Ahli-Hak, Zerdüştcüler, Yahudiler ve Hıristiyanlar) oluşturmaktadır. Ülkenin resmi mezhebi olan Şii'lik ve 12 İmam (İsna Aşeriye) inancı, ülkenin özellikle orta ve kuzey kısımlarında güçlüdür. Sünnilik inancıysa ağırlıklı olarak ülkenin kuzey-batısındaki Kürtler ile Pakistan sınırındaki Belucilerde ve Horasan eyaletinde yerleşik Türkmen aşiretlerde yaygındır.

Ekonomi

Günümüzde ülkenin ekonomik kaderini tayin eden, petrol ve doğalgazdır. İran doğalgaz rezervi açısından dünyada ikinci ve petrol rezervi açısından dünyada üçüncü durumdadır. Ülkenin en önemli sanayi işkolu petrole bağlı olarak gelişen petro-kimya sektörüdür.

İran Tarihi

Bu günkü İran sınırları içerisinde bir çok uygarlık, imparatorluk ortaya çıkmıştır. I. Ardeşir M.S. 224'te Sasani İmparatorluğu'nu kurdu. 632'de Arap yarımadasından Sasani İmparatorluğuna saldırılar başladı. İran El Kadisiye Savaşı'nda İran'ın İslami Fethi'ne yol açacak şekilde yenildi.

İran'ın İslam devleti tarafından fethinden sonra İran Emeviler'in yönetimine girdi. Bir Türk generali olan Ebu Müslim, Emevileri Şam'dan çıkardı ve Abbasilerin Bağdat'ı fethetmesine yardım etti. Abbasi halifeleri, sıklıkla vezirlerini İranlılardan seçerdi ve İranlı valilerin ciddi anlamda yerel otonomi yetkileri vardı. 822'de Horasan Valisi Tahir bağımsızlığını ilan etti ve yeni bir Pers hanedanlığı olarak Tahiriler hanedanlığını kurdu. Samaniler döneminde İran'ın bağımsızlığını kazanma çabaları daha da güçlendi. Gazneli Mahmut başkenti İsfahan ve Gazne olan büyük bir imparatorluk kurduğunda bu akım başarıyla 11. yüzyıla ulaşmış oluyordu. Takipçileri olan Selçuklular egemenlik alanını Akdeniz'den Orta Asya'ya kadar genişletti. Bu dönemde İranlı yüzlerce araştırmacı ve bilimadamı teknoloji, bilim ve tıbbı çok büyük katkı sağladı. 1218'te Harezmşahlar

Devleti'nin doğu bölgeleri olan Maveraiün-nehir ve Horasan Cengiz Han'ın istilasına uğradı. Başkentini Semerkand'da kuran başka bir fatih olan Timur onu takip etti.

İran'ın ilk Şii İslam devleti Şah İsmail tarafından Safevi Hanedanı (1501 ile 1736 arası) yönetiminde kuruldu. Safevi Hanedanı ilerleyen zaman içinde büyük bir politik güç haline geldi ve çift taraflı devlet antlaşmaları yapmaya başladı

Yakın Tarihte İran

1921'de ülkenin neredeyse tek örgütlü askeri gücü olan Kazak birliklerinin komutanı Rıza Han İngilizlerin desteklediği söylenen, bir darbeyle hükümet kurdu. 1925 sonunda kral ilan edilen Rıza Han 1926'da Şah Rıza Pehlevi adıyla tahta çıktı ve Kaçar Hanedanı saltanatı son bularak yerini Pehlevi hanedanına bıraktı. Rıza Şah, Rusya ve İngiltere arasında bir denge politikası yürüttü ancak 2. Dünya Savaşı başlayınca Almanya ile yakınlaşması Britanya ve Rusya'yı alarma geçirdi. 1941'de 2. Dünya Savaşı boyunca İran demiryolundan yararlanmak amacıyla İran'ı İngiltere ve SSCB işgal etti.

Muhammed Şah Rıza dönemine göre nispeten demokratik bazı açılımlar sağlandı; siyasi tutuklular özgür bırakıldı, basına yönelik sansür (karartma) kaldırıldı, siyasal ve toplumsal örgütlenmelere izin verildi.

İngiltere, SSCB ve ABD'nin çıkar mücadelesine sahne olan İran'ın, 1942'de imzalanan anlaşmanın ve 1943'te yapılan Tahran Konferansı'nın ardından, bu üç devlet tarafından yeniden inşaa edilmesine karar verildi; fakat SSCB bu anlaşmaya uymayarak denetimi altındaki bölgede

sosyalist nitelikli, biri Azeri, öbürü Kürt olmak üzere iki özerk cumhuriyet kurdurdu. İşgal bölgesini de 1946'da, İran'ın kuzey petrol yataklarını işletme konusunda imtiyazlı bir anlaşma imzalıdıktan bir ay sonra boşalttı. SSCB işgalinin sona ermesinden hemen sonra İran, bu iki özerk cumhuriyetin varlığına güç kullanarak son verdi. SSCB'ye verilen imtiyaz da ülke içindeki milliyetçilerin ve İngiltere'nin baskısıyla 1947 yılında geçersiz kılındı.

İslam Devrimi

İran Devrimi, aynı zamanda İslam Devrimi olarak da bilinir, Ocak 1978'de Şah karşıtı ilk büyük halk gösterileri ile başladı. Grevler ve gösteriler ülkeyi ve ekonomiyi felç ettikten sonra Şah Şubat 1979'da ülkeden kaçtı ve büyük bir halk kitlesinin karşılamasıyla Ayetullah Humeyni İran'a geri döndü. 1 Nisan 1979'da İran resmen İslami Cumhuriyet oldu. Aralık 1979'da ülke teokratik bir Anayasa'yı ve Humeyni'nin ülkenin Dini Lider i olmasını onayladı.

İran-İrak savaşı

19-20 Aralık 1983'te Saddam Hüseyin ile görüştü. Rumsfeld 24 Mart 1983 tarihinde yeniden ziyaret etti. Aynı tarihte BM Irak'ın İran'lı askerler dönük olarak Hardal gazı ve kimyasal Tabun silahı kullandığını açıkladı.

İran'ın ABD ile ilişkileri devrim sırasında hızla kötüleşti. 4 Kasım 1979'da bir grup İranlı öğrenci, ABD büyükelçiliğinin "casus yuvası" olduğunu iddia ederek elçilik personelini rehin aldı. Elçilik personelinin 1953'te Muhammed Musaddık'a düzenlenen komplo gibi devrim hüküme-

tine karşı halkı ayaklandırmaya çalışmakla suçladılar. Öğrenci liderleri Humeyni'den izin almadan elçiliği basmalarına rağmen Humeyni olayın başarıya ulaşması üzerine onları destekledi. İlk birkaç ay içinde kadın ve Afro Amerikalı rehinelere salıverilse de, kalan elli iki rehine 444 gün bırakılmadı.

Öğrenciler rehinelere karşılığı Şah'ın verilmesini istedi ancak 1980 yazında Şah'ın ölümü üzerine rehinelere casusluk suçundan yargılanması talebi gündeme geldi. Jimmy Carter yönetimin müzakere çabaları veya Operasyon Kartal Pençesi kurtarma harekâtı başarıya ulaşamadı. Ancak 19 Ocak 1981 tarihinde Cezayir Bidirisi'ne istinaden rehinler bırakıldı.

Saddam Şah zamanından beri Irak'ın üzerinde hak iddia ettiği bölgeleri ele geçirek Irak'ın Basra Körfezine açılımını genişletme arzusu taşıyordu. Irak için en çok önem taşıyan Huzistan yalnızca Arap nüfusu açısından değil zengin petrol yatakları açısından da değerliydi. 22 Eylül 1980'de Irak ordusu savaşı başlatacak şekilde Huzistan'a girdi.

Saddam Hüseyin'in kuvvetleri 1982'ye kadar çeşitli ilerlemelerde bulunsa da İran kuvvetleri Irak kuvvetlerini tekrar Irak'a geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu arada bir çok insane hayatını kaybetti

İSMAİL KAHRAMAN'IN İRAN GEZİ NOTLARI

Horasan'dan İran'a

24-29 Eylül 2013 tarihlerinde araştırmacı gazeteci ve Devri Alem Belgesel TV program yapımcısı olarak İran'ın başkenti Tahran, Rey, Kum, Kaaşan, İsfahan, Şiraz, Meşhet, Tus, Nişabur ve Şahrut şehirlerini adım adım gezerek belgesel görüntüler çekip tarihe not düşüp zamana noterlik yaptık. Devr-i Alem farkı ile sizleri İran'a götürüyoruz.

Kültür ve medeniyet tarihimizin Dünya coğrafyasında araştırmaya devam ediyoruz. Bu kez yolumuz binlerce yıldır bir çok medeniyete ev sahipliği yapan İran Coğrafyasına gidiyoruz. İran bir köprü gibi Hazar Denizini Fars Körfezine bağlamaktadır. Bu ülke dünyanın kurak iklim kuşağında yer almasına karşılık farklı iklim türlerini barındırmaktadır; yılın belirli dönemlerinde çeşitli bölgelerinde dört mevsimi birden yaşamak mümkündür. 1.648.195 km² yüz ölçümüyle Ortadoğu ve Batı Asya'da yer alan İran'ın komşuları olan Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Kazakistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Arabistan, Kuveyt ayrıca Türkiye, Irak, Pakistan ve Afganistan ile 6031 km², 2700 km deniz olmak üzere toplam 8731 km sınırı bulunmaktadır.

İran'a birçok kez gitmek istedim. Dünyanın 75'den fazla ülkesini gezmeme rağmen İran'a gitmek yeni nasip oldu. Ankara'da ÜÇ BEY turizmin sponsorluğunda 24-29 Eylül tarihleri arasında Ankara'dan İran Hava yolları uçağı ile İran'ın Başkenti Tahran'daki İmam Humeyni havalimanına 2.5 saatlik uçak yolculuğundan sonra iniyoruz. Uçağımız İran semalarına girdiğinde Dağlık, Çorak

bir arazi ile karşılaştık. Havalimanındaki manzara bir çok gelişmiş ülke havalimanına göre epey geride. Kısa bir pasaport kontrolünden sonra otobüsle İran'ın önemli kültür merkezlerinden birisi olan İSFAHAN a doğru yola çıkacağız.

Tahran

Bugün Tahran şehri kamuoyunda bilinip tanınıyor. Aslında Tahran tarihi bir şehir değil. Tahran 1876 yılında Gacar Türk hanedanı Aga Muhammet HAN tarafından başkent yapılmıştır. Bugün İran'ın başkenti olan şehir Gacar Hanedanlığı ve Şah Pehlevi ailesinden sonra gelişip büyüdü. Tahran kazandığı bu önemi, daha sonraki dönemlerde de dini merkez kabul edilen Kum ve Meşhed şehirlerinin yükselmesine rağmen yitirmedi. Buradaki ilk yapılaşma geleneksel İran kültürüne uygun biçimde iki, veya en fazla üç katlı tuğla binalardan oluşmuştur. Binaların çoğunda sıva kullanılmamıştır. Böylece bütün şehir kirli sarı rengiyle bir çöl kentini andırmaktadır.

Tahran, Elborz sıra dağlarının eteğindeki bir platoya kurulmuş. Çevresi nehir, göl, veya deniz gibi bir su kaynağı olmamasından dolayı iklim kuraktır. Yazın 42 dereceye çıkan sıcaklık, kışın eksi 15 dereceye kadar düşebiliyor.

Bazarı Bozorg (Kapalı Çarşı): Tahran İran ticaretinin kalbidir. Tarihi kapalı çarşısı hergün onbinlerce insanın uğrak yeridir. Fars ülkesinin tün renklerini burada görmek mümkündür. Burada her şey yaşanır, sadece ticaret değil, sosyal olaylar, evlilikler vs.

Ulusal Halı Müzesi: Ünlü İran halılarından en seçme olanlarının sergilen-diği yerdir.16. yüzyıldan günümüze kadar bir çok halı bu iki katlı müzede sergileniyor. Müzede fotoğraf çekmek yasak..

Arkeoloji Müzesi: Şuş kentinde bulunmuş Hammurabi'nin kanunlarını gösteren kil tablet bu müzede sergile-niyor

Özgürlük Anıtı: Meydanı Azadî'de bulunan anıt 1971 yılında Pers İmparatorluğu'nun kuruluşunun 2500. Yılında yapılmıştır.Anıtın orta katların-da İrani Tarihi Müzesi bulunuyor. Eğer anıtın en üst katına çıkarsanız tüm Tahrân'ı seyredebilirsiniz.

Tahrân Değil Tarihi Rey Şehri

Tahrân'ın hemen güneyindeki Rey şehri tarihi bir öneme sahiptir. Aslında Tahrânı Tahrân yapan Tarihi REY şehridir. Rey şehri, 1197'de Moğollar tarafından yıkılana kadar bölgenin en önemli şehri olma özelliğini korumuştur. Rey Şehri Tahrân'ın küçük bir köyüydü. Ama bugün tam tersi olmuş. Rey Tahrân'ın bir mahallesi olmuştur.

İrân'a iner inmez ben Rey şehrini görmek istedim. Çünkü Rey şehri kültür tarihimiz için çok önemli. Selçuklu devletinin kurucusu Tuğrul Bey Rey şehrini Selçukluya Başkent yapmıştı. Bugün Tuğrul Bey'in mezarı "Burcu Tuğrul" adıyla Rey şehri kalesinde bulunuyor. Tuğrul Beyin mezarını ziyaret edip vefa borcumuzu ödemek için Fatiha okuduktan sonra Rey Gezisine başlamak istiyordum. Bu isteğimi rehberimize aktardım ancak rehberimiz zamanımızın olmadığını söyledi.. 30 km mesafedeki

Selçukluya başkentlik yapmış Rey şehrini ziyaret edemedik. Biz de Tahrân Havalimanından Tuğrul Bey başta olmak üzere Selçuklu medeniyetine hizmet etmiş tüm yetkililer, Selçuklu alim ve evliyalarının ruhuna Fatiha okuduktan sonra İrân gezimize başlıyoruz.

Bizi İrân'da gezdirecek İrân'ın Azerbeycan bölgesinin Eyalet başkenti Tebriz'den Homan Ansari Bey. Homan beyin Tebriz'de Tur firması bulunuyor. Tur firması sahibi olan Homan Bey, bizlere bizzat kendisi rehberlik yapacak. Candan ve samimi bir arkadaş. Otobüs şoförümüz Sirius ağa, otobüs yolculuğumuz sırasında esprileri ile bizlere neşeli anlar yaşattılar. Azeri Türkçesi ile bilgiler verdiler. Yardımcı kaptan Ferzin Bey çok içten insanlar. İrân'da geldiğimiz ekiple birlikte Azerbeycan gezimizi gerçekleştireceğiz.

Kum Şehri

İsfahan'a gitmek üzere yola çıkıyoruz. Tahran-İsfahan arası 450 km. Modern bir otoyola sahip çöl ve dağlık alanlarda otobüsümüz hızla ilerliyor. İran'ın en kutsal şehirlerinden birisi olan Kum Şehrine yaklaşıyoruz. Kum Şehrine yaklaştıkça yol kenarlarında "ALLAHU EKBER", "SÜBHANALLAH", "BİSMİLLAHİRRAHMENİRRAHİM" tabelaları dikkatimizi çekiyor. Kum Şehri İran'daki Mollaların eğitim gördüğü bir çok medreselere sahip. İran'ın dini lideri İmam Humeyni de Kum medreselerinde yetişmişti. Daha sonra Şah yönetimi tarafından İran'dan sürgün edilmiş, Humeyni önce Türkiye'ye sığınmış ardından İran'ın baskısı üzerine Fransa'ya gitmişti .

1979 yılında da büyük bir kalabalık tarafından İran devrimini yaparak İran'a dönmüştür. Bugün Humeyni'nin resimleri İran'ı süslemekte. Halen İran'ın bir çok önemli din adamı kumdaki medreselerde yetişmekte. Kum şehrinde bir çok önemli dini ziyaret yerleri ve Ehli Beyt mezarları bulunmakta. Ayrıca Şia Mezhebinin 12.İmamı Kum'da kaybolduğu ve Kıyamet günü Kum'dan mehdî olarak dünyaya yeniden gelip insanlığı aydınlatacağına inanılmakta. İran Devriminden sonra Kum'a çok büyük yatırımlar yapılmış. Modern yollar, binalar, Kültür Merkezleri ile Kum Şehri donatılmış. Kumdaki en önemli dini ziyaret yerlerinden en önemlisi de Şii'lerin 8.İmamı İmam Rıza'nın kız kardeşi Fatıma-i Masume'nin mezarı Kum Şehrinde. Dağların eteğindeki kutsal mekanların ve türbelerin minareleri ve büyük kubbeleri bir anıt gibi yükseliyor. Kum Şehriden sonra yolumuza devam ediyoruz.

Kaaşan

Güneş batmak üzere bir dinlenme tesisinde mola veriyoruz. İranlılar güzel bir mimarı ile yapılan bu camii dinlenme tesisinde mola veriyorlar. Deve Kuşlarının olduğu Kafesler dikkatimizi çekiyor. Zagros Dağlarının eteğindeki oto yoldan İsfahan'a doğru yolumuza devam ediyoruz. Bir başka önemli İran şehrinde duracağız. Kaaşan şehrine gidiyoruz. Akşam geç vakitlerde Kaaşan şehrine geldik. Geniş caddeler büyük meydanlar dükkanlar ve kalabalık insan grupları şehrin büyük olduğunu gösteriyor. Bir restoranta duruyoruz. Restorantta Çorba ve Kebap ikram ediliyor. Kaaşan şehri Şah Pehlevi ailesinden önce İran'daki son Türk hanedanlığı olan Kacar hanedanlığı döneminin önemli vezirlerinden Emir Kebirin sürgün edilip daha sonra idam edildiği yer. Kaaşan şehrinde kısa bir şehir turu atarak İran'ın İsfahan şehrine doğru yolumuzu sürdürüyoruz.

İsfahan'ın Gece Manzarası

Gece geç saatlerde İsfahan'a geldik. İsfahan muhteşem bir şehir. Gece çok güzel görünüyor. Safevilere, Perslere ve Selçukluya başkentlik yapmış. Bugün İran'ın 3.Büyük şehri. Şah Abbas otelinde konaklayacağız. Kaptanımız uzun araştırma sonucunda Şah Abbas otelini buluyor. Ancak adres sorduğu İranlılar tepki gösteriyor. Tepkinin sebebini öğrenmek istediğimizde Şah Abbas değil de Abbas otel olarak söylenmesini istiyorlar. Çünkü Şah kelimesi ile başlayan her şey yok sayılıyor. Şah Abbas oteli muhteşem Kervan Saray mimarisi ile yapılmış. 3 katlı otelin avluları envai çeşit, rengarenk çiçek ağaç ve süs bitkileri ile donatılmış. Havuzlar ve fıskiye Şah Abbas otelinin bahçelerini süslüyor. Otel birçok devlet başkanını da ağırlamış. Otelde Türkiye

Cumhuriyeti başbakanı Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de bu otelde konaklamışlar. Otele yerleşir yerleşmez hemen dışarı çıkıp 3 dolar karşılığı 10.000 İran tümeni parası ile bir taksiyle anlaşılıp İsfahan'ın gece görüntülerini belgeselleştirmeye başlıyoruz.

Zayendeh Ruud Nehri üzerinde tarihi kemer köprülerin gece manzaraları muhteşem. 33 gözlü köprü anlamına gelen Siosepol, 300 metre uzunluğunda 14 metre genişliğindeki köprünün gece manzaraları doyumsuz güzellik sunuyor. 1602 tarihinde yapılmış ve günümüzde şehrin sembolü haline gelen bu köprüde İranlılar çok güzel vakit geçiriyorlar.

Gençler İran şarkıları söylüyor aileler geceleri piknikler yapıyorlar. İranlı gençlere köprü üzerinde İran şarkıları söyleterek belgesel görüntülerini çekiyoruz. Köprünün çevresinde piknik yapan İranlı aileler bizleri sofralarına davet edip çay ikram etmek istiyorlar.

Nehir yatağı tamamen kurumuş, su yok. Sadece Kış ve İlkbaharda nehir yatağından su akıyormuş. Yaz ve sonbaharda su tamamen kuruyormuş. Bu köprüden ayrılarak Polahacu Köprüsü'nü görmeye gidiyoruz. Köprünün hem gece hem de gündüz belgesel görüntülerini çektik. Hatta gündüz çekimlerimizde köprü başında nöbet tutan askerlerle de şakalaştık. Polahacu çok güzel bir köprü. Gece çekimlerimizi tamamlayarak İranlılara Abbas

bize göre ise Şah Abbas oteline geri döndük. Şah Abbas Yavuz Sultan Selim Han'a Çaldıran'da yenilen Şah İsmail'in oğlu. Şah İsmail Başkenti olan Tebriz'i Tacı ve tahtı ile Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim Han'a kaptırdıktan sonra Şah İsmail'in oğlu Şah Abbas Safevi Devletini başkentinin Tebriz'den Osmanlı sınırına çok uzak olan İsfahan'a taşınmış ve Safevi Devletine İsfahan başkent olmuştur.

İsfahan'daki Tarihi Eserler

Bugün 25 Eylül 2013. İsfahandayız..

İsfahan İslam Medeniyeti ile 640 yılında şereflenmişti. Deylemler ve Selçuklu hanedanları dönemde İslam medeniyetine başkentlik yapmıştı. Moğol orduları 1241 yılında İsfahan'ı işgal ederek binlerce kişiyi öldürmüştü. İsfahan'da Timurular da hüküm sürmüştü. 15.yy'da ise Şah Abbas burayı Safevîlere başkent yapmıştı. İsfahan köprüleriyle, saraylarıyla, camileriyle ve minareleriyle İslami mimariyi yansıtmaya meşhurdur. İsfahan tarihi geçmişinin, huzurlu ortamı doğal güzellikleri ile göz ve gönül okşuyor. Biz İsfahan'ı adım adım gezerek sizlere tanıtacağız.

Şah Abbas Camii

Nakş-i Cihan meydanında ilk dikkat çeken bina Şah Abbas Camii oluyor. Camii muhteşem bir mimariye sahip giriş ana kapısı minareleri büyük kubbesi iç avlular çinilerle bezenmiş. Turkuaz çiniler göz ve gönül okşayıcı. Camii de Restorasyon devam ediyor. Binlerce kişinin aynı anda namaz kıldığı caminin büyük kubbesinin tam altındaki zemin noktada sesi bütün Camiye doğal olarak yayan akustik bir sistem kurulmuş. Müezzin tam buradan ezan okuyor ve Camii'nin her tarafından aynı anda duyulabiliyor. Bizde tam bu orta merkezde bir Türk ve bir İranlı ziyaretçiye iki ayrı

Nakş-i Cihan Meydanı

Nakş-i Cihan meydanına Meydan-ı İmam deniyor. 1979 yılında UNESCO tarafından dünya kültür mirası listesine alınmıştı. İlk işimiz İsfahan'ın kalbinin attığı Nakş-ı Cihan Meydanı'na gitmek oluyor. Dünyanın en büyük 2.Şehir Meydanı olarak da adlandırılıyor. Şah İsmail'in oğlu Şah Abbas İsfahan'ın başkent yapınca 512 159 m2'lik bir alanı kapsayan Büyük bir meydan inşa etmiş.

makamda ezan okutuyoruz muhteşem bir akustik ve ezan sesi bütün camiye adeta titretiyor. Camii'nin içerisinde değişik dönemlere ait tarihi eserler, büyük kazanlar bulunuyor. Camiinin içerisinden avluya çıkıyoruz. Avlu değişik çiçek ve ağaç türleriyle bezenmiş, faytonlarla geziler yapılıyor, meydana ki fiskiyeli havuzlar Nakş-ı Cihan meydanına ayrı bir güzellik katıyor. Camii'nin dış avlusunda mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültelerinde okuyan İranlı genç kızlar meydanın resimlerini ve gravürlerini çiziyorlar.

Şeyh Lütfullah Camii

Nakş-ı Cihan meydanına hakim diğer bir yerde ise Şeyh Lütfullah Camii'nin Muhteşem kubbesi görenlere farklı duygular yaşıyor. Rengarenk çinilerle bezeli kubbelerin bulunduğu camiye gidiyoruz. Camii gerçekten müthiş. Şeyh Lütfullah aslen Lübnanlı bir derviş. Şah Abbas tarafından İsfahan'a davet edilmiş daha sonrada Şah Abbas'ın kayınpederi olmuş. Şeyh Lütfullah Camii'nin içerisi de dışarısı gibi çinilerle kaplı. Camiinin minaresi yok.

Ali Kapı Sarayı

Şeyh Lütfullah Camii'nin tam karşısındaki bölümde, meydana hakim noktada Şah Abbas'ın meydandaki olayları izlemek için yaptırdığı, 6 katlı Ali Kapı Sarayı bulunuyor. Müthiş bir eser. Devlet kapısı ve Büyük kapı anlamına gelen Sarayın içine giriyoruz. Ücret ödeyerek önce İsfahan'a ve Meydana hakim bölümüne çıkıyoruz. Bu bölümden İsfahan şehri muhteşem gözüküyor. Şah Abbas Camii, Nakş-ı Cihan Meydanı, Şeyh Lütfullah

Camii'nin belgesel görüntülerini çekiyoruz. İsfahan şehrinin doyumsuz güzelliğini hayat veren ırmak anlamına gelen Zayende nehrinin etrafındaki yeşilliği doya doya seyrederek sarayın en üst katına çıkıyoruz. 18 ince ve zarif sütun üzerinde yükselen terası, tam bir sanat harikası. Burası müzik odası olarak yapılmış. Burada Şah Abbas müzisyenlerin icra ettiği musikiyi dinliyormuş. İçerdeki tavan süslemeler müzik aletleri figürü ile yapılmış.

Kırk Sütun Sarayı

Nakş-ı Cihan meydanın ayrı bir köşesini muhteşem bir saray süslüyor. 17. yy'da Şahların yabancı ülkelerin elçilerini ağırlaması için inşa edilmiş. Bir dönem kütüphane ve müze yapılmış. Sarayın normalde yirmi ahşap sütunu var. Ve bu yirmi ahşap sütun sarayın önündeki havuza yansıdığı için Kırk sütunlu Saray olarak anılmaya başlamış. Bugün müze olarak kullanılan sarayın ortasındaki havuz ve bahçesindeki ağaç ve çiçek türleri Şiraz'daki İrem bağlarını hatırlatıyor.

Kırk Sütun Sarayı'nın içerisindeki bölümde muhteşem tablolar yapılmış. Safeviler'den sonra kurulan Kacar Hanedanlığı döneminde yapılan tablolarda minyatür tabloların en ünlüsü Çaldıran Savaşlarının resmedildiği tablo. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in arasında gerçekleşen bu savaş bütün boyutları ile tabloda gösterilmiş. Çaldıran Savaşı tarihte en kısa süren savaşlardan birisi olarak yer almakta. Başka bir tabloda ise Safevi Şahı Tahmas Çehil sultan sarayının ana salonunda Hindistan'ın Humayün şahını ağırılıyor. Bir başka tablo ise Şah II. Abbas'ın Türkistan kralını ağırılıyor. Başka bir tabloda Şah İsmail Özbekhanı Şeybani hanı ile savaşıyor.

Kırk sütunlu saraydan çıkarak Şah Abbas'ın sadrazamı Lütfü Alihan tarafından Lütfü Alihan kapalı çarşısını geziyoruz. Kapı çarşıda el sanatları, hediyelik eşya dükkanları ve mağazalar yer alıyor. Hanın içerisindeki havuzlu restaurantta öğle yemeklerimizi yiyerek İsfahan'ın önemli bir yeri olan Sallanan Minareler Cami'sine gidiyoruz. 14.yy'da yapılan bu muhteşem Camii'nin sallanan minareleri turistlerin ilgisini çekiyor. Ünlü seyyah İbn-i Battuta Sallanan minareler ile ilgili kitabında ilginç anekdotlara yer veriyor. Ünlü Devlet adamlarından Nizam-ı Mülk'ün evi İsfahan'da. İsfahan'da ayrıca Nizam-ı Mülk ve Melik Şah'ın kabirleri de bulunuyor.

İsfahan İslam Medeniyeti Coğrafyasına bir çok Alim ve Evliya yetiştirmiş. İsfahan'ı bir günde gezmek mümkün değil ancak biz bu geziyi bir güne sığdırmak istiyoruz. Zamanımız oldukça az, kısa zamanda İsfahan'ın belgesel görüntülerini Devr-i Alem kameralarına kaydediyoruz. İsfahan 11.yy'da Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'e de Başkentlik yapmıştı.

Cengizhan ve Timur'un orduları İsfahan'ı yakıp yıkmışlar on binlerce insanı katletmişlerdi. İsfahan'la ilgili anlatılıp söylenecek çok şeyler var. Ancak bizim zamanımız yok. Sizleri de İsfahan'a davet ederek biz Şiraz'a gitmek üzere İsfahan Havalimanı'na doğru yola çıkıyoruz.

İran'ın Şairler Şehri Şiraz'dan Notlar

İsfahan Havalimanından İran Hava Yollarına ait uçakla Pers Medeniyetine başkentlik yapmış Şiraz'a doğru yola çıkıyoruz. 45 dakikalık uçak yolculuğundan sonra Şiraz'a geldik. Şiraz Havalimanında hızlı bir şekilde Hafızı Şirazi'nin mezarının bulunduğu yere geçiyoruz. Hafızı Şirazi'nin mezarı gece geç vakit olmasına rağmen yüzlerce ziyaretçiye ağırlıyor. Hafızı Şirazi sütunlar üzerine yükselmiş, bahçe içerisinde şanına yaraşır bir şekilde yapılmış. Bir çok ziyaretçi Hafızı Şirazi'nin kabrinde Fatihalar okuyorlar. Tebriz'den gelen Azeri aile "kız evladımız olsun diye buraya dua etmeye geldik" diyor. Hafızı Şirazi hem Yahya Kemal'in hem de Almanların ünlü şair ve fikir adamı Gothe'yi etkilemiş. Türbenin bahçesindeki müzede Pers medeniyetine ait eşyalar sergilenmiş.

Şiraz'ı Geziyoruz

Şiraz, çok önemli medeniyet eser-

lerinin bulunduğu yer. Sasaniler ve Pers medeniyetini kuranlara başkentlik yapmış. Cemsid'in tahtı burada bulunuyor. 2500 yıllık ünlü Zerdüş tapınağı ile ziyaretçilerin ilgisini çekiyor. İran coğrafyasına İslam medeniyeti 693 yılında buradan girmişti. Şairler şehri olarak anılan Şiraz'a Hicri 76 yılında ünlü İslam Komutanı Emirül Leys tarafından buralar fethedilerek İslam'la şereflenmesi sağlanmıştı.

Adım adım Şiraz'ı gezmeye başlıyoruz. İran'ın güney ucunda olan Hürmüz Boğazı'na çok yakın, dağlar arasında

vahayı andıran Şiraz'da ilk durağımız Sadi Şirazi'nin mezarı oluyor. Geniş bir bahçe, çam ağacı ve havuzlar arasındaki Sadi Şirazi'nin mezarı bir çok yerden ziyaretçi ağırlıyor. Bostan ve Gülistan kitabı ile tanınan Sadi Şirazi yazdığı şiirlerle bugün bile ilgi odağı. Müze ve türbede çekimler yapıyoruz. Türbenin altında su kaynağının şifalı olduğuna inanılıyor. Su kaynağında balıklar ziyaretçiler tarafından yemleniyor. Sadi Şirazi'nin kitaplarının satıldığı bölümde orijinal kitapların çekimlerini yapıyoruz.

Şah Çerağ Sarayı

Şiraz'da bir çok ziyaret mekanları bulunuyor. Özellikle Şiiler için ziyaret mekanları, gösterişli minare ve kubbelerle süslenmiş. Şiraz'ın Şiiler için en kutsal yeri İmam Rıza'nın kardeşinin mezarının bulunması. Türbe gerçekten muhteşem. İranlı yetkililer türbede çekim yapmamıza izin veriyorlar. Türbede çekimler yapıyoruz. Muhteşem bir türbe. Türbenin hemen bahçesinde İran-Irak Savaşlarının yıldönümü dolayısıyla savaşlarda kullanılan harp aletleri, tank ve topların sergilendiği bir alan kurulmuş. Ayrıca savaşlarda ölen İranlı askerlerin posterleri, büyük afişler, savaş malzemelerinin sergilendiği standlar kurulmuş. İranlı çocuklar ve gençlerin ziyaret ettiği bu sergide duygulu anlar yaşanıyor. Çocuklar tank ve topların üstünde ellerinde silahla poz veriyorlar. Askeri üniformalar da giyen çocukların savaşın ne anlama geldiğini bilmeden savaş aletleriyle oynaması, tank ve topların üstünde fotoğraflar çekirmesi savaş ve çocuk bir birine ne kadar zıt kelimeler olarak beynimize kazınıyor.

Kerimhan Kalesindeyiz

Bana göre Şiraz'ın en önemli tarihi eserlerinden birisi Kerim Han kalesi. Kerim Han, Şiraz'ı başkent yapmış hanlardan birisi. Kale desenleri, mimari tarzı ve avlusundaki havuzlu bahçe ile göz ve gönül ziyafeti sunuyor. Gacar Hanedanları tarafından yapılan bu kalenin içerisinde saraylar, paşa odalarında müzeler kurulmuş. Kale

içinde tarihi belgesel görüntüler çekiyoruz. Şiraz'da Atık Ulu Cami, İran'ın en eski camilerinden birisi. İranlı rehberimize özel ricamız üzerine Atık Ulu Cami'ye geliyoruz. Tarihi Hicri 281 yılına kadar giden caminin ancak dışarısından belgesel görüntü çekebiliyoruz. Yapımını Emir Leys Safari tarafından yapılan caminin giriş kapısı ve kubbesindeki çiniler göz ve gönül ziyafeti sunuyor.

Şiraz'ın bir başka ziyaret merkezi ise Kuran Kapısı. Deylemiler döneminde yapılan Kur'an kapısı ihtişamı ile İran'daki İslam Medeniyetinin geçmişini yansıtıyor. Şiraz'ın kalbinin attığı yer İrem Bağları. Yine İranlı rehberimiz yaptığımız özel rica ile İrem bağlarına geliyoruz. Tarihi Selçuklulara kadar giden İrem Bağı onlarca dönüm alan üzerine kurulmuş, 700 çeşit bitki ve ağaç türü ile süslenmiş, havuzlar, fıskiyeler ve su kanallarıyla göz ve gönül ziyafeti sunan Gacar hanedanlığı döneminden kalan İrem Bağı köşkü ile ziyaretçilerine mutlu anlar yaşıtıyor. Köşkün dış cephesindeki çini süslemelerde Yusuf ve Züleyha, Ferhat ile Şirin tasvirleri yapılmış. İrem Bağı gerçekten Şiraz'da görülmeye değer, satırlarla anlatılmaz muhteşem bir eser.

Tarihi Şiraz Çarşısında Şiraz'a özgü yemeğimizi yerken motosikletleriyle İran'ı gezen 2 Türk gezginle de söyleşi yapıyoruz. Şiraz Havalimanından akşam saatlerinde İran'ın Horasan eyaletinin başkenti Meşhed'e gitmek üzere uçakla yola çıkıyoruz. Bir buçuk saatlik uçak yolculuğu ile Meşhed'e geliyoruz.

Horasan Medeniyeti ve İran

Pers medeniyetinin başkenti, Şa-
irler kenti Şiraz Havalimanından Hora-
san medeniyetinin başkenti Meşhed'e
gitmek üzere yola çıktığımda aklıma
Orta Çağ karanlığını aydınlatan, insan-
lığa ilim ve fenni öğreten İslam Dünya-
sının aydınlık yüzü Horasan medeni-
yeti tarihini düşünmekteydim. Horasan
medeniyetinin ilk başkenti olan ve bu-
gün Meşhed yakınlarındaki Harabe
tarihi Tus şehrini görmenin heyecanı
beni sarmıştı.

Horasan medeniyeti bugün tanı-
nıp bilinmeyen, üzerinde hiç araştırma
yapılmayan muhteşem bir medeniyet.
Anadolu'da herkes atalarının
Horasan'dan geldiğini söylerler. Bir çok
belde ve bölgemizde Horasan erenle-
rinin türbe ve mezarları ardır. Başta
Osmanlılar olmak üzere Mevlanalar,
Hacı Bayramı Veliler ve Hacı Bektaş-ı
Veliler gibi gönül sultanları Horasan'dan
gelmiştir. Ancak biz Horasan'ı bilmeyiz
ve araştırmayız. Bugün Horasan İran'ın
kuzeydoğusu Türkmenistan'ın güneyin
ve Afganistan'ın kuzeybatısındaki bü-
yük bir coğrafyanın adıdır. "Güneşin
doğduğu ülke" "Yeryü-
zünün göğsü" an-
lamına gelen

Hora-

san, Nişabur, Merv, Herat, Belh, Tus,
Serağs, Gürcan ve Bamiyan gibi tarihi
ve kadim şehirleri içine alan büyük bir
coğrafyanın adıdır. Horasan demek ilim
demek, irfan demek, medeniyet demek
ve özetle Türk İslam medeniyetinin
cihanı aydınlattığı muhteşem coğrafya
demek.

Horasan 830 yılında Emevi Hali-
felerinden El Memun tarafından şark
eyaletlerini valisi olarak atanan Tahir
Bin El Hüseyin tarafından idare edil-
mişti. Horasan coğrafyasına da Gaz-
neliler, Selçuklular medeniyet kurmuş,
Cengiz Han ve Timur bu coğrafyayı
yakıp yıkmışlardı. Horasan medeniye-
ti batılı araştırmacıların ilgisini çekmiş,
"Orta çağ İslam kültürünü anlayabilmek
için Horasan faktörünü bilmek gerekir"
 demişlerdir. Bir çok ünlü yazarımız
başka kültürleri araştırırken bu konuda
tek ciddi araştırma "İran ve Turan" adlı
kitabın yazarı tarafından yapılmıştır.

Şiraz'dan kalkıp Meşhed'e doğru
uçan uçağın penceresinden kum çöl-
lerini ve İran dağlarını seyrederken
tarihçilerin piri kabul edilen Prof. Dr.
Halil İnalcık'ın "Türkler Orta Asya'dan
Anadolu'ya İran koridorlarından ge-
çerek gelmişlerdir. İran'ı görmeden

Anadolu'yu anlayamazsı-

niz.

Edebiyatımız, genel kültürümüz, mimarimiz İran'sız anlaşılmaz" diyen Halil İnalıc hocayı acaba ne kadar dinliyoruz. Halil İnalıc Hocaya ne kadar hak veriyoruz? Biz Horasan coğrafyasına ilgisiz kalmışız. Gerçekten çok yazık.

Benim Horasan coğrafyasını geçerek belgeselleştirme aşk ve mücadele yıllardır sürmekte. 2009 yılının aralık ayında Horasan aşkı ile Afganistan'a gidip Herat, Belh ve diğer Afganistan'daki Horasan şehrinde belgesel çekerken çok büyük sıkıntılar yaşamış, can güvenliğimizi bile tehlikeye atmıştık. 2011 yılının Mart ayında Horasan medeniyeti aşkı ile tarihi Merv şehrini görmek üzere gittiğim Türkmenistan'ın Merv kentinde Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in türbesinde belgesel çekerken Türkmen polisleri tarafından tutuklanıp, göz altına alınmış.

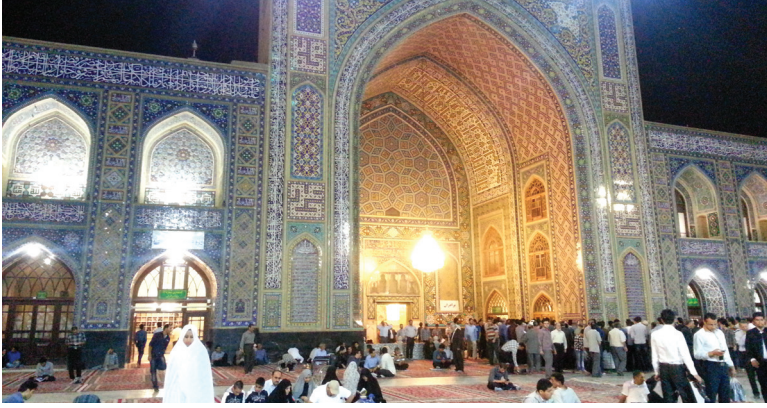
Horasan Medeniyeti aşkımız yüzünden ilk kez dost ve kardeş bir ülke tarafından sınır dışı edilmiştik. Bu kez Horasan'ın İran bölgesinde ne tür sorunlar yaşayacağımızı bilmiyorduk. İnşallah bir sıkıntı yaşamadan Horasan medeniyetine başkentlik yapan Meşhed, Tus, Nişabur ve Şahrut şehirlerini inşallah gezip görerek belgesel görüntüler çekerek Horasan medeniyetine vefa borcumuzu öderiz ümidiyle yollara düşüyoruz. Bir buçuk saatlik uçak yolculuğundan sonra Meşhed şehrine uçagımız güçlükle iniyor. Ayağımızın tozu ile Meşhed'de ilk ziyaret ettiğimiz yer Peygamber efendimizin torunlarından Hz. Hüseyin Efendimizin soyundan İmam Rıza Hazretlerini türbesi oluyordu

Meşhed'de İmam Rıza Hz. Türbesi'ndeyiz

Şiraz'dan bindiğimiz uçağımız Horasan'ın başkenti Meşhed'e iner inmez hemen Peygamber Efendimizin torunu Hz. Hüseyin'in torunu ve Şii'lerin 8. İmamı İmam Rıza Hazretlerinin Türbesi'ne gitmek oluyor. Şii mezhebine mensuplar için bu türbe çok önemli. Meşhed'in tam merkez noktasında bulunuyor. Akın akın insanlar türbeye doğru bir sel coşkusuyla giderken trafik de güçlükle ilerliyor. İmam Rıza Hazretleri Türbesinin altın kaplama kubbesi ve minareleri gece uzaktan parıltılarla göz ve gönül ziyafeti sunuyor. Türbeye girmek için kadınların özel kıyafetlere girme zorunluluğu var. Kamera ve fotoğraf makinası sokmak kesinlikle yasak. Ancak cep telefonlarına izin veriliyor. Kadın ve erkekler türbeye ayrı yerlerden kontrol edilerek giriyorlar. Şia mezhebine mensuplar buraya harem diyorlar. Yılda 15 milyon insan burayı ziyaret ediyor. Dünyanın bir çok ülkesinden bu türbe ziyaretçi çekiyor. İmam Rıza Hazretlerinin türbesini ziyaret edenlere Meşhedî ünvanı da veriliyor. Biz de artık türbeyi ziyaret ettiğimiz için Meşhedî ünvanı da almış oluyoruz.

"Meşhed, İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nin yönetim merkezi ve ülkenin ikinci büyük şehridir. Meşhed , ülkenin doğusunda, başkent Tahran'ın 850 km. doğusunda bulunmaktadır. Tarihi İpek Yolu üzerinde ve 'batr'ıyı, Merv ile zengin doğu ülkelerine bağlayan kadim bir vaha şehri olan Meşhed Şii dünyası için kutsal bir ziyaret yeridir. 823 yılında kurulan şehre, İmam Rıza'ya atfen 'şehadet yeri' anlamına gelen 'Meşhed' adı verilmiştir." İmam Rıza Hazretleri Meşhed'e Emevi Sultanı El Me'mun tarafından davet edilmişti. Şii'ler tarafından İmam Rıza Hazretlerinin El Me'mun tarafından zehirlendiği iddia edilmekte. El Me'mun babası Harun Reşid'i de Meşhed'e getirmiş, vefat ettiğinde de Meşhed'e defnedilmişti. İmam Rıza Hazretleri vefat ettiğinde, Harun Reşid'in mezarının yanına gömülür.

Daha sonra Harun Reşid'in mezarı Şii'ler tarafından yıkılıp İmam Rıza hazretlerinin türbesi genişletilerek bugünkü ihtişamlı duruma getirilmiştir...

İmam Rıza Hazretlerinin Türbesinde Çekimler Yapıyoruz

Türbe ve külliye her bakımdan muhteşem. Havuzlar, türbenin altın kaplamalı kubbesi ve minaresi, külliye'nin cami bölümünün turkuaz renkli çinili kubbe ve minaresi muhteşem manzara sunuyor. Türbe ve külliye'nin geniş avlusunda insanlar namaz kılıyor, Kur'an okuyorlar. Türbe, yedi yirmidört açık. Gece ve gündüz ziyaretçi akınına uğruyor. Türbe ve sandukanın bulunduğu yere yaklaştıkça kalabalık artıyor. İzdiham meydana geliyor. Türbenin eşliğini öpenler, kapılarına yüz sürenler, çocuklarını omuzlarına alıp türbenin bulunduğu demir parmaklıklar ve mermerlere yüz sürmek isteyenlerin hareketleri, ağlaşmalar, mersiye okumalar, dua edenler, Kur'an okuyanlar, yüksek sesle feryad edenlerin oluşturduğu izdiham insana farklı duygular yaşıyor. Cep telefonumuzdan türbede belgesel görüntüler çekmeye çalışıyoruz. Ellerindeki uzun sopaları ile türbe görevlileri ve polisler hafifçe vurarak çekimlerimizi engelliyorlar. Türbenin içerisi, altın kaplama tavanlar ve kristallerle kaplı. Türbenin içerisinde müthiş bir atmosfer ve farklı duygularla ziyaretimizi tamamlayarak dışarı çıkıyoruz.

Ali Şir Nevai Çağatay Türkçesini edebiyat dili yapan çok önemli Horasan edebiyatçısı ve şairlerinden birisi. Kendisi ünlü Muhakemetül Lügatayn'ın yazarı. Çağatay Türkçesini edebiyat dili haline getiren ve muhteşem eserleri olan birisi. Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'nın en yakın arkadaşı, servetini hayır hizmetine adanmış, Herat'a bir kız medresesi bile yaptırmıştı. Biz de gazeteci ve Devr-i Alem programı olarak Afganistan'ın başkenti Kabil'den ölüm kalım mücadelesi vererek Herat'a gelip Ali Şir Nevai'nin mezarını ziyaret ederek fatiha okumuş vefa borcumuzu ödemiştik. Ali Şir Nevai'nin mezarı da tıpkı Horasan alimlerinden Molla Camii hazretlerinin mezarı gibi Herat'ta. Aslen bugünkü Meşhed'in Türbetil Camii şehrinde olan Molla Cami şehrinde olan Molla Camii'de Horasan alimlerinden birisi. Ona da Herat'ta vefa borcumuzu Fatih okuyarak ödemiştik. Bugün Horasan'a sadece İranlılar sahip çıkıyor. Aslında Horasan Merhum Afgan lider Burhaneddin Rabbani'nin ifadesiyle İsfahan'dan Yeni Delhiye Buhara'dan Lahor'a kadar olan çok büyük bölgeyi kaplamakta. Horasan Büyük bir medeniyet, büyük bir kültür.

Tarihi Tus şehrinde Horasan Medeniyeti

Tarihler 27 Eylül 2013.

İran'ın Horasan eyaletinin merkez başkenti Meşhed'deyiz. Aslında Meşhed yeni bir şehir. Özellikle Humeyni'nin islam devriminden sonra Meşhed bölgesine yerleşmek isteyen üç ve iki çocuklu İranlı ailelere ev yapmaları için devlet parasız yer tahsis ettiği için bölgenin nüfus hızlı bir şekilde artmış ve bugün 2,5 milyonu geçmiş durumda. Aslında Horasan medeniyetinin başkenti olarak Tus şehri geçmekte. Tarihi Tus şehri bugün harabe halde. Sadece Firdevsi'nin mezarı bir de Emeviler döneminden kalma birkaç tarihi eser kalıntısı. Tus şehri yaklaşık 30 kilometre. Biz ilk önce Fermes köyündeki Silsile-i Saadatın 8. Halkası olan Ebu Ali Farmedi hazretlerinin türbesini ziyarete gidiyoruz. "Ebu Ali Farmedi Hz.'nin asıl adı Fadl bin Muhammed'dir. 1042 (H.433) senesinde doğdu. Horasan'da yaşadı.

1085 (H.478)'de vefât etti. Yaşadığı devirde parmakla gösterilen alimlerden biriydi. Zâhirî din ilimlerini, Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî hazretlerinden öğrendi. Ayrıca Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed Şîrâzî, Ebû Mensûr Temîmî, Ebû Abdurrahmân Neylî, Ebû Osman Sâbûnî ve daha başka âlimlerden de ilim tahsîl etti. Tasavvuf, rûh ilimlerinin mütehassısı idi. Evliyânın meşhurlarından olan Ebû Saîd Ebûlhayr'dan da istifâde ederek feyz aldı. Hocası Ebû'l-Kâsım-ı Gürgânî, Ebû Osman-ı Magribî'nin, bu da Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin talebesi olup, herbiri, insanlara doğru yolu göstermek için yetişmiş âlimler idi.

Ebû Ali Fârmedî hazretleri, hem İmâm-ı Gazâlî, hem de Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin hocası idi. Her ikisi de ondan istifâde ederek kemâle gelmiş, yüksek derecelere kavuşmuştur. Fârmedî

Nakşibendî tarikatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sözü, nasihatları pek tesirli idi. Selçuklu Devletinin meşhur veziri Nizâm-ül-Mülk ve zamânın devlet erkânı kendisine çok hürmet ederdî."

Ebu Ali Farmedi Hz'lerinin türbesini ziyaret için gittiğimiz Fermes köyünü güçlükle buluyoruz. Sakin ve sessiz bir Horasan köyü. Toprak damlı evler, küçücük dükkanlar, bağ ve bahçeleriyle sanki Anadolu'dan herhangi bir köy gibi. Köyün merkezinde küçük bir tabelada Ebu Ali Farmedi ismi yer almış.

Türbenin bulunduğu mezarlığa gidiyoruz. Kimsesiz, sahihsiz ve metruk bir halde. Mezarlık taşları bizdeki mezarın baş ucunda değil. Mezar taşı yazıları da mezarın üstüne yatay olarak kapatılan taşlara yazılmış. Bazı resimli ve isimli mezar taşları da var. Çocuklar ve genç kadınlar mezarları ziyaret ediyorlar.

Ebu Ali Farmedi hazretlerinin mezarı üzerine türbe yapılmaya başlanmış. Daha önce sade ve küçük bir mezar imiş. Türkiyeden bir çok ziyaretçi buraya gelince İran yönetimi Ali Farmedi hazretlerinin yanına bir Şii İmamı defnederek her iki mezarın üzerine büyük ve kubbeli bir türbe yapmaya başlamışlar. Buradaki amaç Ali Farmedi hazretlerini de Şii gibi göstermek.

Şii İmam'ın kızı ve eşi mezarı ziyaret ediyorlar. Her iki mezar da yanyana. İnşaa halindeki türbenin başucunda Fatihalar okuyup dua ediyoruz. Türbenin çeşitli yerlerden belgesellerini çekiyoruz. Bizim gibi türbeyi ziyarete gelen İranlılarla görüşerek belgesel çekiyoruz. Türbedeki ziyaretimiz tamamlayarak tarihi Tus şehrine gitmek üzere yola çıkıyoruz.

Şair Firdevsî'nin Anıt Mezarı'ndayız

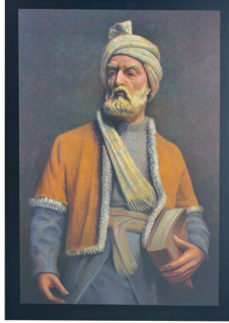
Elli kilometrelik bir yoldan sonra Konya'yı andıran düz ve geniş bir ovada Binbir Gece masallarının anlatıldığı Tus şehri harabelerinin bulunduğu yere geliyoruz. Harun Reşit döneminde yapılan medrese bizi şehir girişinde karşılıyor. Bazıları buraya Zindan da diyorlar. Tus şehrindeki ilk durağımız Şahname'nin yazarı Firdevsî'nin Anıt mezarı oluyor. Çok geniş bir alan, havuzlu bahçenin yanbaşımda dört köşe farklı bir mimari stile sahip anıt mezar bizi karşılıyor.

Firdevsî'nin beyaz mermerden yapılan heykeli, Firdevsî'nin kitaplarında Zaloğlu Rüstem olarak geçen kralın heykeli, anıt mezardaki şiirlerle Firdevsî'ye İran yönetim çok büyük önem vermiş. Anıt mezarın çevresi ziyaretçi akınına uğruyor. Türkçe'yi güçlükle konuşan Meshet'li rehberimiz Azeri türkü Firdevsî'ye çok önem verdiklerini, Firdevsî olmasaydı İranlıların Farsçayı bırakıp Arapça konuşmaya başlayacaklarını, Şahnameyle Firevsî'nin Arapçayı İranlılara yeniden sevdirdiğini söyleyip, Firdevsî'nin şiirlerinden kendine has makamla Firdevsî'nin kabri başında Devri Alem kamerasına şiirler okudu.

Firdevsî'nin asıl adı Hekim Ebul Kasım Firdevsî'dir. "Firdevsî 60.000 beyitten oluşan Şahname adlı eserinde; ilk

insandan III. Yazdığirt dönemine kadar İran tarihi anlatır. Şahname'yi tamalayınca 1010 yılında Gazneli Mahmud'a sunar ancak, bağlanan aylığı az bulduğu için sultanı ağır biçimde hicvedince, Gazne'den göçmek zorunda kaldı. Bir süre Herat'ta ve Taberistan emiri Şehriyar'ın yanında kaldıktan sonra, Tus'a dönerek orada öldü. Firdevsî'nin soyca bir Dihkan ailesinden olduğu söylenir. Doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Firdevsî, Gazneli Mahmut'un fikirler aldığı bilginlerden de bir tanesidir. Firdevsî gibi bilginlere Gazneli Mahmut maddi ve manevi yönden destek olmuştur.*

Firdevsî'nin kabrinin bulunduğu bölgeye yakın bir yerde ise Balıklıgölet bulunmaktadır. Yeraltından kaynakarak çıkan bu gölün suyunun şifalı olduğu söylenmektedir. Firdevsî'nin Anıt mezarının belgesel görüntülerini çekerken İstiklal Marşı şairi M. Akif Ersoy ve bayrak şairi Arif Nihat Asya hatırıma geldi. Biz onlara hiç değer vermedik. Arif Nihat Asya'nın Çatalca'da dünyaya geldiği ev perişan ve yıkık. Mehmet Akif'in Edirne Kapı'daki mezarı ise herhangi bir mezar gibi. M. Akif'in hayatı tam bir çileyle geçmiştir. Ancak Devri Alem programı olarak M. Akif ile ilgili belgesel çekip M. Akif'e vefa borcumuzu ödediğimize inanıyoruz.

Tus harabeleri ve Haruniye Medresesi

Firdevsi'nin mezarının yakınında Harun Reşit döneminden kalma kubbeli büyük bir yapı var. Bazı kayıtlarda buranın Haruniye Medresesi olduğu bazı kayıtlarda ise Harun Reşid döneminden kalma büyük bin zindan olduğu söyleniyor. Yeşillikler ve gül bahçeleri içerisindeki bu eserin içerisine giriyoruz. Eserin içerisinde Tus şehrinin kalesiyle birlikte şehir maketi yapılmış. Bu makete bakınca Tus şehrinin gerçekten muhteşem bir şehir olduğunu anlıyoruz. Tipik Horasan evleri, Tus Kalesi ve şehir mimarisi makette çok iyi anlatılmış. Ayrıca başka maket ve fotoğraflar da var. Müze içerisindeki eserlerin belgesel görüntülerini çekiyoruz. Müzenin bahçesindeki Horasan dönemine ait kitabeler, üzeri yazılı mezar taşları, Horasan medeniyetini ihtişamını da yansıtıyor. Tarihi Horasan şehrinde İran yönetim kazı çalışmalarını sürdürüyor. Kazı yapılan bölümlerin üzerleri kapalı. Ancak çevrede traktörler tarla sürüyor. Deyim yerideyse Tus şehri yavaş yavaş yok oluyor.

İmam Gazali Hz.Türbesi

Horasan alimlerinden çok önemli bir şahsiyetin mezarını ziyarette gidiyoruz şimdi. Mezarı birkaç yıl önce bulunmuştu. İmam Gazali hazretlerinin Türbesi de Tus şehrinde. Dar yollar ve tarlalardan geçiyoruz. Yol kenarında, üstü çinkolarla kapatılmış, çevresi tellerle çevrilen İmam Gazali hazretlerinin mezarı tıpkı bulunduğu gibi. Hiçbirşey yapılmamış. Daire vaziyetinde, Horasan harcıyla çevrili bir mekanda toprak sanduka şeklinde üç mezar bulunuyor. Ortadaki mezar İhya-u Ulumiddin'in yazarı Huccetil İslam İmam Gazali hazretlerine ait. İmam Gazali hazretleri ömrünü ilme ve islami hizmetlere adanmış. Tasavvuf kültürü ile hem hal olmuş, büyük bir Allah dostu. Hicri 450 yılında İran'ın Tus kentinde dünyaya gelmiş, yine hicri 505 yılında Tus'ta vefat etmiş. 55 ömründe 450 kitap yazmış. Bugün bu kitaplardan 70'i basılarak kültürümüze kazandırılmış. Selçuklu döneminde yaşayan İmam-ı Gazali Nizamü'l Mülk ve Hasan Sabbah'la da talebe arkadaşı oldukları söyleniyor. Gazali Hicri 450 (Miladi 1058) yılında Horasan'ın Tus şehrinde doğmuştur.

İlk öğrenimini Tus'ta Ahmed bin Muhammed er-Razikânî'den almış, daha sonra Cürcan şehrine giderek Ebû Nasr el-İsmailî'den eğitim görmüş daha sonra 28 yaşına kadar Nişabur Nizamiye Medresesi'nde öğrenim görmüş, itikadi düşünce olarak Ebu Hasan Eş'arî'den ve ameli görüş olarak ise Şafii'den etkilenmiştir. Hocası İmam-ı Haremeyn lakaplı Abdülmelik el-Cüveynî 1085 yılında ölünce Nişabur'dan Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizamülmülk'ün yanına gider. Nizamülmülk'ün huzurunda olan bir toplantıda verdiği cevaplarla diğer bilginlerden üstünlüğünü kanıtlayarak 1091 yılında Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nin Baş Müderrisi'ne tayin edilir. Burada bilgisi ve edindiği öğrenci topluluğuyla kısa sürede ün ve saygınlık kazandı. İçine girdiği ruhsal bunalımın da etkisiyle Sûfizm'e yöneldi ve Ebu Ali Farmedî'nin etkisiyle bu alanda yoğunlaştı. Bu ilgi ve hac arzusuyla medresedeki görevini bırakarak 1095 yılında Bağdat'tan ayrıldı ve Şam'a gitti.[1] Şam da iki yıl kaldıktan sonra 1097 yılında Hac'a gitti.

Bağdat'tan ayrılışından on bir yıl sonra 1106 yılında Nizamülmülk'ün oğlu Fahrülmülk'ün ricası üzerine Nişabur Nizamiye Medresesinde tekrar eğitim vermeye başladı. Buradan kısa süre sonra Tus'a dönerek yaptırdığı Tekke'de müritleriyle birlikte Sûfi yaşamı sürdü. Gazali 1111 (Hicri 505) yılında doğum yeri olan İran'ın Tus şehrinde vefat etti.[2]

İmam Gazali hazretlerinin telle çev-

ri mezarı başında Fatiha-i şerifler okuyup dua ediyoruz. Buradan ayrılarak Meşhed yolu üzerinde Çınar ağaçlarının yanına kurulmuş şark sofralı Horasan lokantasında Horasan yemekleri yiyerek yongunluk atıp Meşhet şehrine doğru yola çıkıyoruz. Meşhed'deki son gecemizi kameramızla Meşhed şehrinin belgesel görüntülerini çekerek değerlendiriyoruz. Tarihi Meşhed şehri İmam Rıza hazretlerinin türbesinin etrafında binlerce insan hem ziyaret ediyor hem de alışveriş yapıyorlar. Biz de Meşhed şehrinin karşısındaki dükkanlarda görüntüler çekerek otelimize dönüyoruz.

Horasan'a Veda Ederken

Hayalimdeki Horasan medeniyeti ve Tus şehrinde gördüklerim beni derinden yarıyor. İran'ın Horasan Medeniyetinin sahip çıkıp büyük bir eyaletine Horasan eyaleti adını vermesi sevindirici. Bugün İran'ın doğusundaki üç bölüme ayrılan Horasan eyaleti Merkezi Horasan. Güney Horasan ve Kuzey Horasan olmak üzere üç eyalete bölünmüş. Molla Cami gibi büyük alimler yetiştiren Türbetül Cam şehri gibi Horasan'da 23'ü büyük olmak üzere 54 şehir ve 74 köy ve kasaba bulunmaktadır. Horasan eyaletinin büyük şehirleri Meşhed, Merkezi Horasan Bircent, güney Horasan, Bocnurt, kuzey Horasan eyaletlerinin eyalet merkezi olarak bilinmekte. Horasan ve Horasan'a veren tarih Tus şehrinin terkedilmiş hali gönlümü yaralayarak, 28 Eylül 2013 tarihin' de Güneşli bir sonbahar günü Horasan'ın başkenti Meşhed'den, Nişabur'a gitmek üzere ilim ve medeniyet merkezi Zemin-i Horasan elveda diyerek ayrılıyoruz.

Kaynak:

1) Abdülğafır el-Farisi (ö. 529/1135) – Gazali'nin bir öğrencisi el-Siyâk li Tarihi Nisâbur'unun el-Muntahab mine's-Siyâk li Tarihi Nisâbur başlıklı kısa yazısında,

2) Ebu'l-Muzaffer Muhammed bin Ahmed el-Ebiverdî'nin (ö. 507/1113) Gazali hakkındaki övgü şiirinde.

28 Eylül 2013

Güneşli bir sonbahar günü Horasan'ın başkenti Meşhet'e elveda diyerek İran'ın bir başka medeniyet merkezi Nişabur'a gitmek üzere yola çıkıyoruz. Bugün uzun bir yolumuz var. Meşhet Nişabur arası 130 km. Adını Sasani hükümdarı I. Şapur'dan alan Nişabur, Horasan medeniyeti tarihinde çok önemli bir yere sahip. Şehir Selçuklu sultanlarının ikametgah yeri olmuştur. Selçuklu devletinin kurucuları Çağrı ve Tuğrul Bey Selçuklu devletinin kuruluşunu 1038 yılında Nişabur'da adlarına hutbe okutarak duyurmuşlardı. Bugünkü Afganistan'ın Belh şehrinde yola çıkan Mevlana Celalettin Rumi ise Nişabur'da Feridüddin Attar'dan ilk manevi ilimleri öğrenmiştir. Feridüddin Attar, hekim ve cezacı olmasından dolayı Attar olarak anılır. Sufi düşüncüyü konu edinen Esrarname adlı kitabını Mevlana'ya vermişti.

Peygamber Efendimizin torunu İmam Rıza Hazretleri'ni Nişabur halkı üç günlük yoldan karşılayıp Nişabur'da baş tacı etmişlerdi. Nişabur ünlü şair, binom açılımını ilk bulan matematikçi ve astronomi alimi Ömer Hayyam'ı yetiştirmiş. Hacı Bektaş Veli'nin 1209'da doğduğu yer olarak da bilinmekte. Ünlü hadis kitabımız Sahih-i Müslim'in yazarı Müslim bin Haccac ile ünlü muhaddis Hakim el Nişaburi'yi İslam kültür ve medeniyet tarihine kazandırmıştı. İmam Zade Mahruk'un Türbesi'de Nişabur'da bulunuyor. Ünlü seyyah İbn-i Battuta Nişabur'u küçük Şam olarak adlandırmakta. Nişabur'la ilgili anlatılacak sayılabilecek çok şey var. Biz Nişabur'a kavuşmanın heyecanı içerisinde yolumuza devam ediyoruz.

Nişabur Yolundayız

Meşhet Nişabur arasında köy, kasa ve şehirlerden geçiyoruz. Sağ tarafımızda Alburz Dağları sol tarafımızda kıraç ve çöl bize eşlik ediyor. Vadilerden ıssız yerlerden geçiyoruz. Bir ara ellerinde bayrakları ile yol kenarında Meşhet'e doğru yürüyen insanlar görüyoruz. Kapitanımız Siruz Bey beni uyarak "Bak bunlar Meşhet'teki İmam Rıza Türbesi'ne yaya olarak gidiyorlar" dedi. Hakikaten yüzlerce kişinin kızgın güneşin altında tek sıra halinde yürüyerek gitmeleri müthiş bir manzara oluşturuyor. Bu yolculuk bazen haftalarca sürüyormuş. İmam Rıza Hazretlerinin Nişabur'dan Meşhet'e geldikleri yol güzergahını takip ediyorlar. Bu yola Kademgah Yolu (Adımlama Yolu) da deniliyormuş.

Nişabur Yeşillikler İçinde

Nişabur'a yaklaştıkça yeşillik, meyve ağaçları artmaya başlıyor. İpek Yolu'nun merkezi noktalarından birisi olan Nişabur, suyu, havası ve yeşilliği ile göz ve gönül ziyafeti sunuyor. Nişabur şehri adeta bize kucağını açarak HOŞGELDİN dercesine bağrına basıyor. Bir zamanlar 40.000 nüfusu ile Nişabur Horasan Eyaletinin en önemli şehirlerinde biriydi. 1221 yılında Moğollar tarafından yakılıp yıkılan Nişabur bir ilim, kültür ve sanat merkezi olmasının yanı sıra gönül sultanlarını yetiştiren ipekli dokumaları ile dikkat çeken bir şehirdi. 1280 yılında büyük bir deprem ile yerle bir olmuştu. Bugün Moğol istilası Timur saldırısı ve deprem afetinden korunmuş tarihi eserlerden ise Şah Abbas döneminden kalma kervansaray var. Nişabur'un tarihi kimliğine bu kervansaray şahitlik ediyor.

Ömer Hayyam Türbesi'ndeyiz

Nişabur'da ilk durağımız ünlü Horasan bilgini matematik, astronomi alimi, şair ve hekim Ömer Hayyam'ın anıt mezarını ziyaret etmek olacak. Ağaçlarla kaplı geniş bir bulvardan geçerek Ömer Hayyamın anıt mezarına geliyoruz. Rengarenk çiçekler ve bir çok ağaçlarla süslü Ömer Hayyam'ın anıt mezarının çevresi İrem Bağlarını andırıyor. İran devleti Ömer Hayyam'a yakışır mezar yapmış. Kubbesi ve mimari tarzı ile Ömer Hayyam'ın anıt mezarı her an uzaya gidecek ve keşifler yapacak bir füzeyi veya rasathane kulesini andırıyor. Sade bir mezar ve üzerinde Ömer Hayyam'ı anlatan yazı. Ömer Hayyam'dan şiirlerin yer aldığı duvar tabloları ve akın akın gelen ziyaretçiler, Ömer Hayyam'ın halen eser ve hizmetleriyle Hay (Canlı) olduğunu gösteriyor. Ömer Hayyam'ın kabrinin başında Fatıha okuyup dua ediyoruz. Türbesinin bulunduğu bir başka binada ise Ömer Hayyam müzesini geziyoruz. Müzede Ömer Hayyam'ın hayatı, eserleri ve hizmetlerini anlatan kitaplar resimler, belgeler yer alıyor. Ayrıca Ömer Hayyam'ın kitapları ile ilgili araştırma yapan batılı bilim adamları ile ilgili de bilgiler veriliyor. Müzedeki ziyaretçilerden bir grup Azeri Türkçe tanışıp bilgiler alıyoruz. Müze görevlisi bize kendi isteği ile Ömer Hayyam hakkında Türkçe bilgiler veriyor.

Ömer Hayyam, çadircı anlamına gelen "Hayyam" takma adını babasının çadircılık yapmasından almıştır. Hayyam, aynı zamanda dünya bilim tarihi için de önemli bir yerdedir. Günümüzde kullanılan Miladi ve Hicri Takvimlerden çok daha hassas olan Celali Takvimi'ni hazırlamıştır. Binom Açılımını ilk kullanan bilim insanıdır. Okullarda Pascal Üçgeni olarak öğretilen matematik kavramı aslında Ömer Hayyam tarafından oluşturulmuştur. Matematik, astronomi konularında dünyanın önde gelen bilim insanlarındandır. Rubailerinde; dünya, var oluş, Allah, devlet ve toplumsal örgütlenme biçimleri gibi hayata ve insana ilişkin konularda özgürce ve

sınır tanımaz bir şekilde akıl yürüttüğü görülmektedir. Ömer Hayyam gerçekten Kültür ve Medeniyet tarihimiz için çok önemli birisi. Ömer Hayyam gibi Horasan Erenleri, alim ve evlialarına vefa borcumuzu ödemek için ziyaret ediyoruz. Gerçi bugün vefa çoktan unutuldu. Vefasızlık kol geziyor. Hep vefasızlıktan yakınıyoruz. Ömer Hayyam'ın anıt mezarının bahçesinden ayrılırken vefa ile ilgili Ömer Hayyamın söylediği şu dörtlüğü hatırlamadan edemiyorum. Vefasızlıktan yakının benim gibilere Ömer Hayyam asırlar önce şu şekilde öğüt veriyor; "Vefasız dünya diye yakının durma

Dünya elindeyken tadını çıkarsana!
Herkes vefalı olsaydı bu dünya
Sıra mı gelirdi senin yaşamana? "

Evet. Ne kadar güzel söylemiş Ömer Hayyam gerçekten de yakının yakınmadan anı değerlendirmek gerekiyor. Vefasızları ise akla ve hatırıma getirmeden unutmak gerekiyor. Bu duygularla İmam Zade Mahruk'un Türbesi'ne gidiyorum.

İmamzade Mahruk Türbesi

Peygamber efendimizin soyundan yakılarak şehit edildiği İmamzade Mahruk'un türbesi Hayyam'ın anıt mezarı ile karşı karşıya. Turkuaz çinilerle göz ve gönül ziyafeti sunan türbe 10.yy. da yapılmış. Türbenin mozaik çini kitabesi oyma sandukası ve muhteşem giriş kapısı Şah I. Tahmaz tarafından yapılmış. Türbe sandukası ziyaretçiler tarafından ziyaret edilip Fatiha okunuyor. Türbe içerisinde ayrıca Rıza hazretlerinin ayak izlerinin bulunduğu tarihi bir taş da bulunuyor. Türbeyi ziyaret edip öğle namazlarımızı burada eda ediyoruz.

Ferüdüddin Attar Türbesi

Nişabur firuze taşları ile ünlü. Firuze dağından çıkarılan bu taşlar çok değerli. Nişabur'un çarşı ve pazarında özel müşterileri bulunan Firuze taşlarından süs eşyaları ve takılar yapılıyor. Bizde Firuze taşlarından yapılan hediyeler satın alarak ünlü Nişaburlu tasavvuf Ferüdüddin Attar'ın Türbesi'ne ziyarete gitmek üzere yola çıkıyoruz. Attar'ın Türbesi de yemyeşil ağaçlar ve rengarenk çiçeklerle bezeli bahçede bulunuyor. Attar arif ve şair bir zaat. Mevlana'nın hocası olarakta bilinmekte. Asıl adı Ebu Hamit Bin Ebu Bekir Bin İshak-ı Attar. 540 yılında dünyaya gelen Attar 618 yılında vefat etmişti . Attar uzun yıllar yaşamış bir Horasan ereni ve gönül sultanı. Türbesi yeşil ve çiçekli bahçe içerisinde muhteşem bir tabloyu andırıyor. Türbeyi ziyaret ediyoruz. Türbenin bulunduğu mekana birkaç basamak inilerek gidilmesi tasavvuf kültüründe tevazunun önemini gösteriyor. Attarın türbesi bakımlı ve çok güzel. Mezarın başındaki tarihi taş ie üzerindeki yazılar-

la bir anıt ve abideyi andırıyor.Attar'ın Türbesi'nde Fatiha okuyup dua ediyoruz. Attar uzun yıllar yaşamış. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan coğrafyasını gezerek ilim irfan ve irşat görevinde bulunmuş. İlim, irşat görevini bulunduktan sonra doğduğu Nişabur şehrinde inzivaya çekilmiş.1221 yılında Moğol istilası sırasında bir Moğol askeri tarafından şehit edilmiş. Türbesi bugün şehit edildiği yerde. Şehit edildiği yere defedilerek üzerine türbe yapılmış. Attar'ın Türbesi'nin bulunduğu bahçede meşhur İranlı şairlerden Muhammet Gaffari'n kabri de bulunuyor. Ayrıca buraya yakın bir noktada Ömer Hayyam'ın temsili rasathanesi de çinileri ile göz ve gönül ziyafeti sunan yapılar arasında.

Zamanımız olmadığı için sadece uzaktan belgesele görüntülerini çekiyoruz.

Nişabur'da gezilip görülecek bir çok yer var. Alimler, evliyalr, gönül sultanları, tarihi eserler, hadis ve tevsir alemleri ancak Nişabur'daki zamanımız doluyor. Bir başka zaman Nişabur'a gelip Anadolu'da ahilik teşkilatını kuran 40 yaşına kadar ilim irfan öğrendiği Hacı Bektaş-ı Veli'yi yetiştiren Nişabur Şehrine veda ederek Şah Ruud şehrine doğru yola çıkıyoruz.

İran'ın Simnan Eyaletindeki Arifler Sultanı

İran'daki gezimizin yavaş yavaş sonuna yaklaşıyoruz. Horasan medeniyeti coğrafyasına Nişabur'a veda edip İran'ın başkenti Tahran'a gidiyoruz. Yolumuz üzerinde şehirlerin şahı anlamına gelen Şahrud şehriden geçeceğiz. Simnan eyaleti İran'ın büyük çölleri ile tanınıyor. Bu eyalet Simnan Şahrud Damegan ve Gensar adında dört büyük şehirden oluşmakta. Kacar Türk hanedanlığından kalma çok sayıda tarihi eser bulunuyor. Kervan-saraylar çeşmeler türbeler ve hanları ile ziyaretçilerin ilgi odağı. Bizim ilk ziyaret edeceğimiz yer Bistam şehrindeki **Beyezid-i Bestami** türbesi oluyor.

Asıl adı İsa bin Tayfur Beyazıt olarak bilenen Beyazıt-ı Bestami, Bistam kentinde Hicri 131 yılında dünyaya gelmiş. İslam coğrafyasının birçok yerini gezen, Peygamber efendimizin torunlarından, İmam-ı Cafer Sadık hazretlerinin yanında iki yıl eğitim gören Beyazıtı Bestami'nin yazdığı bir çok kitap ve eseri de bulunuyor. İmam-ı Gazali hazretlerinin, Beyazıt-ı Bestami hazretlerinin kitaplarından yararlandığı da rivayet edilmekte. Ancak bugün Beyazıt-ı Bestami'nin yazılı bir kitabı yok.

Hicri 234 yılında 103 yaşın da Bistam'da vefat eden Beyazıt-ı Bestami'nin Türbesinin bulunduğu Bistam şehrine akşam geç vakitlerde giriyoruz. Şehir yeşil ağaçlar geniş bulvarlar havuzlu kavşaklarla muhteşem bir görünüm sergiliyor. Bu güzel şehri gündüz gözü ile görememenin ezikliği içerisindeyiz. Çınar ve çam ağaçları ile düzenlenmiş geniş bir caddeden geçerek Beyazıt-ı Bestami hazretlerin Türbesi'ne geldik. Selçuklu kümbetlerini andıran külliye ve türbenin muhteşem bir manevi havası var. Türbenin ve külliyenin mimari güzelliği göz ve gönül okşayıcı. Akşam namazlarımızı kılmak için acele ediyoruz. Külliyedeki mescidin asırlık ah-

şap işlemeli kapısı mihrap ve mimberi koruma altına alınmış. Namazlarımızı kıldıktan sonra bahçede canlı bir sanduka içindeki gösterişsiz bir sade bir türbede yatan Beyazıt-ı Bestami hazretlerinin kabri üzerindeki beyaz taşlar Beyazıt-ı Bestami hazretleri hakkında bilgiler veriyor. Bizler için türbenin cam kapısı açıldı. Sandukanın baş ucuna kadar gidip dua etme imkanı buldum. Ancak türbe sandukası üzerinde büyük bir para sandukası bulunuyor. Sandukanın içerisi tıka basa para ile dolu. Sade manevi havası yüksek bir türbe. Türbe sandukası üzerindeki örtüde işlemeli Arapça Sultan-ül Arifin Beyazıt-ı Bistami yazıyordu. Beyazıt-ı Bistamiye bu unvanı annesi vermiş. Bir kış gecesi annesi kendisinden su ister gece dışarda annesi için Beyazıt Bistami su getirir. Fakat annesinin tekrar uyuduğunu görünce annesine olan sevgi ve hürmetinden annesini uyandırmaz. Sabaha kadar annesinin başucunda uyanıp su içmesini bekler. Annesi uyandığında oğlunu su testisi ile başında beklediğini görünce Allah seni arif ve bilgelere sultan eylesin diye dua eder. Anne duasını alan Beyazıt evliyalık içerisinde sadece Arifler Sultanı olarak anılan Allah dostudur.

Beyazıt-ı Bistami hazretlerinin türbesi ve külliyesinde çekimlerimizi tamamlayarak 20 km. mesafedeki Harakan köyüne gidiyoruz. Bu köy Beyazıt-ı Bistami hazretlerinden sonra Silsile Saadatın yedinci halkası olan Ebul Hasanil Harakanî'nin dünyaya geldiği yer. 962 yılında dünyaya gelen Ebû'l Hasan el-Harakânî'nin asıl adı Ali bin Câ'fer'dir. Gecenin geç vakitleri toprak yollardan geçerek **Harakan köyüne** geliyoruz. Hasani Harakani hazretlerinin dünyaya geldiği ev bugün hem türbe hem de mescit olarak kullanılıyor.

Çam ağaçları arasında köye hakim tepe üzerinde çam ağaçları arasındaki türbede Hasan Harakani hazretlerinin makamı bulunmakta. Bilindiği gibi Hasan Harakani hazretlerinin gerçek türbesi Kars'ta bulunuyor. Selçuklu Sultanı Tuğrul beyle 1061 yılında Kars'taki Ani kentini fethetmek üzere Kars'a gelen Hasan Harakani'nin burada şehit düştüğü yere büyük bir türbe yapılır. Türbenin bahçesinde Hasan Harakani hazretlerinin aslanlara odun taşıttığının heykeli de bulunuyor. Türbenin makam sandukası önünde Fatıha okuyup dua ederek türbe bahçesinden bir poşete Hasan Harakani hazretlerinin Kars'taki mezarına, doğduğu köyden toprak alıyorum. İnşallah bu toprağı en kısa sürede Kars'taki mezarına koyacağız.

Horasan alim ve evlialarına Silsile-yi Saadat olarak adlandırılan gönüller sultanı üstazlarımıza vefa borcumuzu ödemenin huzuru içerisinde Harakan köyünden ayrılarak Tahran İmam Humeyni havaalanına gitmek üzere yola çıkıyoruz. Uzun ve meşakkatli bir yol. Gece'nin geç vakitleri. Tahran girişinde sabaha yakın otobüsümüz durduruluyor. Kemer kontrolü için. Ve kemerlerimizi takmadığımız için otobüs şoförümüze ceza yazılıyor. Kum Tahran yolu üzerinde Humeyni'nin mezarının bulunduğu yerden geçiyoruz. 1979 yılında Humeyni önderliğinde İran'da kurulan İran İslam cumhuriyetinin kurucusu Humeyni 24 Eylül 1902'de Humeyn şehrinde dünyaya geldi. Haziran 1989'da vefat ederek Tahran - Kum yolu üzerindeki bu türbeye defnedildi. Türbe oldukça geniş ve büyük. Ziyaretçiler gece gündüz Humeyni'yi ziyaret ediyorlar. Havalimanına geç kaldığımız için otobüsümüzün penceresinden Humeyni'nin mezarının görüntülerini çekmeye çalışıyoruz. Büyük bir külliye..Mezar, minareli büyük bir Camiden oluşan külliye'nin ortasında bulunuyor.

Tahran Humeyni havalimanından pasaport kontrollerimizi yaparak İran hava yollarına ait uçakla sabah erkenden

Türkiye'ye dönüyoruz. Uçağımız İran'ın batı Azerbaycan'ın eyaleti hava sahasında Türkiye'ye giriyor ve 2.5 saatlik uçak yolculuğu ile Ankara'ya geleceğiz. Uçağın ön tarafından ve cam kenarındaki koltuğa oturarak İran'ın Azerbaycan eyaletlerinin hava görüntülerini kamerama kaydediyorum. Gerçekten İran'ın en güzel yerleri Azerbaycan eyaletleri. Doğu ve batı olarak ikiye ayrılıyor. Doğu Azerbaycan'ın başkenti Tebriz, Batı Azerbaycan'ın başkenti ise meşhur Urumiye şehri. Tebriz, Urumiye ve diğer Azerbaycan bölgesinde çok sayıda muhteşem tarihi eserler yer alıyor. Tebriz'in Tahran'a uzaklığı 624 km. Türkiye'ye ise uzaklığı 320 km. 5000 yıllık tarihi geçmişe sahip Tebriz, 642 yılında İslam medeniyeti ile şereflenmişti. Tebriz, İslam medeniyeti ile şerefledikten sonra Türkistan medeniyetine muhteşem hizmetler yapmış bir bölge. Tebriz'deki şairler mezarlığı dünyada örneği bulunmayan bir mezarlık. Tebriz Kalesi, Azerbaycan Müzesi, Gök Mescit, kapalı çarşı, El gölü Tebriz'in görülmeye değer yerleri. Batı Azerbaycan ırmakları, gölleri, yaylaları ve doğal güzellikleri ile dillere destan bir bölge. Bir çok tarihi eser bulunuyor. Tebriz ve Urumiye bölgesine yüz yıllar önce gelen İbn-i Batuda bölge ile ilgili çok önemli tespitler bulunmuştu. İbn-i Batuda 14.yy'ın başlarında Tebriz'i öve öve bitiremiyor. "Dünya üzerinde gördüğüm en güzel çarşılara sahip. Kuyumcular bölümlerinden geçerken gördüğüm çeşit çeşit mücevherler gözlerimi kamaştırdı. Kıymetli taşlar, güzel elbiseler giymiş ve beline ibrişim kuşak bağlamış yakışıklı kölelerin elindeydi. Bunlar tacirlerin önünde bekliyor. Ellerindeki cevahiri Türk hatunlarına gösteriyorlardı." Gezinlerin pirlerinden olan İbn-i Batuda'nın anlattığı Tebrizi ben ancak uçaktan ve on bin metre yukarıdan uçağın penceresinden seyrederim. İnşallah bir gün bende İbn-i Batuda gibi İran'ın Azerbaycan eyaletlerini Tebriz'i ve Urumi'yi gezip görebilirim. Şimdilik uçaktan seyredererek Ankara'ya doğru yolumuza devam ediyoruz.

Tebriz

Kesin olarak ne zaman kurulduğu bilinmeyen Tebriz, Tuğrul Bey tarafından 1055'te alınarak Selçuklular devrinde büyük önem kazandı. Daha sonra Irak Selçuklularının egemenliğine girdi. 1120'de Gürcülerin akınına uğradı. 1139'da Kara Sungur'un eline geçtiyse de, kısa bir süre sonra Azerbaycan'a Atabeglerin kurucusu İldeniz vasıtasıyla geçti ve 1186-1191 yılları arasında Azerbaycan'ın merkezi oldu.

1125'te Cellaeddin Harzemşah Atabeglerin hanedanlığına son verdi. 1229'da Moğolların egemenliğine geçen şehir, 1263'te İlhanlıların başkenti oldu. 1336'da Celayirliilerin hakimiyetine, 1392'de de Timur'un eline geçerek, Timu İmparatorluğunun batı eyaletlerinin merkezi oldu. 1446'da Karakoyunlulara, 1468'de de Uzun Hasan tarafından alınarak Akkoyunlulara bağlandı. Bir süre de Safevilerin başkenti olan şehir, 1514'te Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran Savaşından sonra alınarak Osmanlı yönetimine bağlandı. Bu tarihten sonra şehir Osmanlı İmparatorluğu ile Safeviler arasında bir çok kez el değışti.

1724 yılında Safeviler eline bir kez daha geçtiyse de, aynı Hemedan ve diğer illerden toplanan kuvvetlerle geri alındı ve bundan sonra bir saldırıya karşı koyabilme amacıyla şehirde bir kale yapılması için Tebriz'e bir bina emini, para ve çok sayıda işçi gönderilerek, Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa kalenin bir an yapılması için emir verdi. Ancak kısa bir süre sonra Safevilere geçti ve 1731'de Osmanlılar tarafından şehir tekrar geri alındı. 1732'de İran'a bırakıldı. 1827'de İran'ın zayıf durumundan yararlanan Ruslar, şehri işgal ettilerse de 1828'de yapılan bir anlaşma ile İran'a bırakıldı ve bundan sonra burası, İran Velihtinin resmi oturma yeri oldu. 1909'da Ruslar şehri işgal ettiler. Birinci Dünya Savaşı'nda boşaltılan şehri Türk Kuvvetleri aldıysa da Ruslar yeniden şehre hakim oldular. 1917'de

Rus ihtilalinin çıkmasından yararlanan Kazım Karabiber kumandasındaki Türk Kuvvetleri 1918'de Tebriz'i aldı. Bir yıl sonra İran'a geri verdi.

Bugün İran'ın kuzeybatısında bulunan Tebriz Şehrinin yerli nüfusunu Azeri Türkleri oluşturur. Buraya 1465 yılında Karakoyunlu hükümdarı Muzaferreddin Cihanşah tarafından Muzaferiye mescidi yapılmıştır. Bu yapı, tuğladan yapılmış olup, Van Ulu Camii'nden daha zengin ve için süslemelidir.

İran'da 885 Yıllık Türk Tarihi

İran gezimizin yavaş yavaş sonuna gelmiş bulunmaktayız. Prof. Dr. Halil İnalıcık hocanın "Anadolu ve Türk tarihi İran'a gitmeden ve İran'ı tanımadan anlaşılmaz" dediği gibi bende İran'ı tanımadan İran'a gitmeden İran ve Türkiye anlaşılmaz diyorum. Gerçekten iki büyük medeniyet. Dünyanın sayılı iki büyük devleti. Türkiye ve İran arasında inşili çıkışlı rekabet ve mücadelelenin olması doğal. Ancak her iki ülke dünya barışı anılmakta. Azerbaycan ve İran sahasında ilk Türk hanedanlığı ilan edilmiştir. 1040 gerçekleştirilen Dandanakan savaşısı sırasında İran yolu "Sacoğulları" tarafından tesis edilmiştir. Dandanakan Savaşı ardından İran yaylası Selçukluların eline geçmiş ve çok sayıda Oğuz Türkü İran'a yerleşmiştir. Daha sonra denizler, Salgurlular, Kutlukanlar, Harzemşahlar, İlhanlılar, Çobanoğulları, Muzaferiler, Timurlular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safariler, Afşarlar, hanlıklar ve 1795den 1925 yılına kadar devam ederek İran'daki son Kacar Türk hanedanlığı dönemine kadar toplam 885 yıl Türk hakimiyeti İran'da sürmüştür. Bugün İran'da 38 milyon Azeri Türkü yaşamaktadır. Türkiye İran arasında dostluk ve kardeşlik köprüleri güçlendirilmelidir. Bugün İran Türkiye'den çok farklı algılanmakta. İran'a gitmeden gezmeden anlaşılmaz. Son sözü Yunus Emre'nin dizeleri ile noktaliyorum "Gelin tanış olalım işi kolay kılalım sevelim sevillelim dünya kimseye kalmaz.

YAVUZ SULTAN SELİM'DEN ŞAH İSMAİL'E İRAN

Prof. Dr. Halil İnalıcık'a Göre İran

Geçtiğimiz hafta İran'daydım. İran'ı gezerek İran'daki Türk İslam Medeniyetinin izlerini sürdük. Resmi dili Farsça olsa da 35 milyon Azeri Türk'ün Türkçe konuştuğu İran'da belgesel çekerek tarihiye not düşüp zamana noterlik ettik. "Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya İran koridorundan geçerek gelmişlerdir. İran'ı görmeden Anadolu'yu anlayamazsınız. Edebiyatımız, genel kültürümüz, mimarımız İran'sız anlaşılamaz" diyor Halil İnalıcık hoca. Evet İran Türk tarihinde de çok önemli yeri olan bir bölge. İran'da Gazneliler ve Selçuklular çok önemli bir medeniyet kurarken Osmanlılar döneminde Yavuz sultan selim ve Şah İsmail arasında yaşanan olaylar tabiri caizse efsaneleşmiştir. Osmanlıların doğu politikasına en çok önem veren Padişahlardan biri olan ve doğudaki sınırları öncelikli problem olarak kabul eden Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı ile İran'a girmiştir.

Çaldıran Savaşı Neden çıktı?

Sultan Selim tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu sıkıntılı bir dönem yaşıyordu. Bu bunalımlı dönemin en büyük nedeni doğudaki Şii Safevi Devleti olarak kabul edilmekteydi. Safevi Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Anadolu'daki Osmanlı egemenliği sağlamlaşacak ve doğudan gelebilecek tehditlere karşı dağlık Doğu Anadolu Osmanlı savunmasını güçlendirecekti. Yavuz Sultan Selim'in bir başka amacı da doğudaki bütün İslam devletlerini tek bir devlet çatısı altında birleştirmekti.

I. Selim, Safevilerle girilebilecek bir savaşa karşı hazırlıklar ve çalışmalar yaptı. Şah İsmail de aynı dönemde Safevilerin başında, Osmanlılara karşı bazı hazırlıklar sürdürüyordu.

Yavuz Sultan Selim bu amaçlarla, 1514 yılı baharında ordusuyla birlikte İran seferine çıkmıştır. Oğlu Süleyman'ı 50.000 kişilik kuvvetle Anadolu'da emniyet olarak bırakmıştır. Osmanlı kuvvetleri, Erzincan'dan Tebriz'e doğru yürüyüşlerine böylece başlamıştır.

Osmanlı ve Safevi ordularının ikisi de Türk ve Müslümandı. Sefer çok uzun sürmüş, ancak Safevi ve Osmanlı güçleri henüz karşılaşamamıştı. Osmanlı Ordusu'nda bazı güçlük ve kıtlıklar baş göstermeye başlamıştı. Bu sırada, ordu da seferden geri dönme düşüncesinde olanlar da vardı. Yaşanan bazı olayları ve dillendirilen bazı rahatsızlıkları fark eden I. Selim, atına binerek askerlerine hitaben cesaret veren ve meydan okuyan bir konuşma yaptı. Geri dönmeye niyeti olmadığını söyleyen I. Selim, askerleri kışkırtanlarla hesaplaşmayı sefer sonrasına bıraktı. Osmanlı ve Safevi orduları Çaldıran Ovası'nda 2 Recep 920/23 Ağustos 1514 tarihinde karşılaştı. 24 Ağustos'ta gerçekleşen savaşta Osmanlı kuvvetleri zafer kazanırken, Safevi'ler bozguna uğramıştı.

I. Selim

I. Selim, Yavuz Sultan Selim, Hâdim'ul-Hameyn'îş- Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin Hizmetkârı) 9. Osmanlı padişahı, 74. İslam halifesi ve ilk Osmanlı halifesidir. Babası II. Bayezid, annesi Gülbahar Hatun, eşi Ayşe Hafsa Sultan'dır. Tahtı devraldığında 2.375.000 km² olan Osmanlı topraklarını sekiz yıl gibi kısa bir sürede 2,5 kat büyütmüş ve ölümünde imparatorluk topraklarının 1.702.000 km²'si Avrupa'da, 1.905.000 km²'si Asya'da, 2.905.000 km²'si Afrika'da olmak üzere toplam 6.557.000 km²'ye çıkarmıştır.^[3] Padişahlığı döneminde Anadolu'da birlik sağlanmış; halifelik Abbasilerden Osmanlı Hanedanına geçmiştir. Ayrıca devrin en önemli iki ticaret yolu olan İpek ve Baharat Yolu'nu ele geçiren Osmanlı, bu sayede doğu ticaret yollarını tamamen kontrolü altına almıştır. Selim, tahta babası II. Bayezid'e karşı darbe yaparak çıkmıştır. Şehzade Selim, tahta çıkmadan önce vali olarak Trabzon'da görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim'e kızını vermiş olan Kırım Hanı Mengli Giray, ona askeri destek sağlayarak tahta geçmesine yardım etmiştir. 1512'de tahta çıkan Sultan Selim, Eylül 1520'de şarbon hastalığına bağlı olarak Aslan Pençesi (Şirpençe) denilen bir çıban yüzünden henüz 49 yaşında iken vefat etmiştir.

Padişahlık öncesi I. Selim

Sert mizacından dolayı Yavuz ve şehzâdeliğinden beri Selim Şah olarak anılan Sultan Selim, rumi 10 Eylül 1470 tarihinde babası Şehzade Bayezid'in sancakbeyliği görevi nedeniyle Amasya'da dünyaya geldi. Babası II. Bayezid, annesi ise kimi kaynaklara göre Dulkadiroğulları Beyi Alaüddeyle Bozkurt Bey'in kızı Gülbahar Hatun^[6], bazılarına göre Dulkadiroğulları Beyi Alaüddeyle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun^[7], bazı kaynaklara göre ise Zulkadiroğlu Alâüddövlü'nin kızı Ayşe Hâtun'dur^[8]. Osmanlı'nın, daha küçük yaşlarda devlet tecrübesi kazanması için şehzadeleri sancaklara gönderme gereği Şehzade Selim de Trabzon'a vali olarak atandı.

Trabzon valiliği

Fatih Sultan Mehmed zamanında, Sivas Vilâyetinin Amasya Sancağında, büyük oğlu Şehzade Bayezid (sonradan II. Bayezid) Sancakbeyi iken; yine Sivas Vilâyetine bağlı Trabzon Sancağında da Şehzade Bayezid'in en büyük oğlu Abdullah, Sancakbeyi olarak bulunmaktadır. Trabzon'da İçkale Camii şadırvanında Sancakbeyi Abdullah'ın 875/1470 tarihli bir kitâbesi bulunmuştur.

Şehzade Abdullah'ın Trabzon Sancakbeyi olarak 886/1481 yılına kadar bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Trabzon'da Şehzade Abdullah'tan sonra, Trabzon Sancakbeyi olan ikinci ve son şehzade Yavuz Sultan Selim'dir. Fatih Sultan Mehmed'in vefâtı ile II. Bayezid Han (1481-1512), Osmanlı Devleti tahtına pâdişâh olarak cülûs ettiği zaman, oğlu Şehzade Selim'i 886/1481 yılında Trabzon Sancakbeyi olarak tayin etmiştir.

Şehzade Selim, gemi ile Kefe'ye oğlu Süleyman'ın yanına gidişine kadar, 886-915/1481-1510 yılları arasında yaklaşık olarak 29 yıl, Trabzon'da valilik yapmıştır. Valiliği sırasında devlet işleri yanında ilimle de uğraşmış ve alim Mevlana Abdülhalim Efendi'nin derslerini takip etmiştir^[6]. Daha o zamanlarda Şehzade Selim, devletin bel kemiği Türkmenlerin devletten duyduğu memnuniyetsizliği ve Safevi Devleti'ne yönelmelerini farketmiştir.

Türkmenleri devlete bağlamak için Şehzade Selim, İstanbul yönetiminden izin almaksızın Gürcüler üzerine sefer yapmış ve bu seferlerin en önemlisi olan Kütayis seferinde Kars, Erzurum, Artvin illeri ile birçok yeri fethederek Osmanlı topraklarına katmıştır (1508). Hatta devlet töresine göre elde edilen ganimetin beşte birini beyt-ül mal'a katması gerekirken onu da mücahid Türkmenlere bırakmıştır

II. Bayezid'in Son Seneleri ve Şehzadeler Meselesi

II. Bayezid'in 8 oğlu olmuştur; oğulları yaş sırası ile Abdullah, Şehenşah, Alemşah, Ahmed, Korkud, Selim, Mehmed, Mahmud'dur. Ahmed, Korkud ve Selim dışındakiler babalarının sağlığında ölmüşlerdi. Selim Trabzon, Korkud Saruhan, Ahmed Amasya illerinde vali olarak görev yapıyordu. Selim'in oğlu Süleyman Kefe; Ahmed'in oğlu Bolu sancakbeyi olarak görev yapıyordu. Karaman valisi Şehzade Şehenşah'ın ölümü üzerine, Beyşehir'nde bulunan oğlu Mehmed Konya'ya tayin edildi; Şehzade Alemşah'ın oğlu Osman ise Çankırı sancakbeyi olarak görevdeydi. Şehzade Mahmud'un oğlu Orhan babasının Manisa'ya nakli ile Kastamonu beyliğine atanmış, Mahmud'un diğer oğlu Musa ise Sinop Beyi olmuştur. Şehzade Mahmud'un en küçük oğlu Emirhan ise, çok küçük olduğundan henüz ataması yapılmamıştı^[14].

Şehzade Selim, Trabzon valiliği sırasında Türkmenlerin ve askeri başarıları münasebetiyle de yeniçerilerin desteğini arkasına almıştı. Ancak Osmanlı bürokrasisi, Şehzade Ahmet'in tahta çıkmasını desteklemekte idi^[15]. Manisa sancağında ki Şehzade Korkut'un erkek çocuğu olmadığından tahta çıkma şansı az olarak görülmekteydi. Konya'daki Şehzade Şehenşah 2 Temmuz 1511'de -babasından 6 ay evvel- vefat ettiğinden taht kavgasına dahil olamamıştı.

Şehzade Selim, uzun zamandır kötü giden devlet işlerinden ötürü artık saltanatı terk edeceğine haber almıştı. Fatih Kanunnamesi'ne göre hükümdar olan şehzade diğer kardeşlerini öldürecek; bunun için kardeşleri Korkud ve Ahmed'in hareketlerini yakından takip ediyordu. Selim saltanatı ele geçirmek için kardeşleri

gibi o da hazırlık yapmış, kendi askerlerine ek olarak Kırım Hanı kuvvetlerinden de istifade etmiştir. Rumeli'ye geçtiğinde yanında Kırım Hanı'nın küçük oğlunun komutasında 350 kadar asker de vardı. Ayrıca taraftarları sayesinde Yeniçeri Ocağı'nın desteğini de elde etmişti.

Şehzade Selim'in oğlu Süleyman evvela Şarkı Karahisar'a tayin edilmiş, ancak Şehzade Ahmet'in kendisine yakınlığı sebebiyle itiraz ettiğinden Bolu'ya naklolunmuş, Şehzade Ahmed bu sefer de kendisi ile İstanbul arasında rakibi Selim'in oğlunun bulunmasını istemediğinden buna da itiraz etmiş ve bu itirazı da kabul edilmiştir. Bu defa da Şehzade Selim, oğlu Süleyman'a kendi sancağı olan Trabzon'a uzak yerlerden sancak gösterildiğinden bu yerlere karşı çıkmış ve oğlunun kendi yakınında olmasını ısrarla talep etmiş, Şarkı Karahisar yahut Kefe sancaklarından birinin verilmesini istemiştir. Tüm bunların sonucunda Süleyman Kefe sancağına atanmıştır.

Dönemin Kırım Hanı Mengli Giray

Kendisi İstanbul'a uzak olduğundan çabuk ve muntazam haber alamıyordu. Bu nedenle devlet merkezine yakın bir yere nakledilmek istiyordu. Bu maksada uygun olarak Rumeli'de bir sancak istedi ve hemen Kefe'den, Kırım'dan Tuna'ya doğru yürüdü; kendisine Trabzon'a ilaveten Kefe verildi ise de bunu kabul etmedi. Şehzade Selim'e nasihat vermesi amacıyla ulema-dan kişiler yollansa da Selim bunları geri çevirdi; Anadolu'da nereye istersen verelim önerisi gelse de istediği gibi bir cevap almayınca derhal Kırım Hanı'ndan aldığı kuvvetle Silistre yoluyla Rumeli'ye (Balkanlar'a) geldi. Ulemalar tekrar yollansa da, Selim buna da kesin olarak red cevabı vermiştir.

Ayrıca Şehzade Selim bu hareketinden önce, Şehzade Korkud da babasından izin almaksızın Antalya'dan kalkıp Manisa'ya gitmişti. Bu hareketleri doğru bulmayan Şehzade Ahmed; babası II. Bayezid'dan Korkud ve Selim'i öldürtmek için izin istemiş ise de Bayezid bunu kabul etmemiştir. Şehzade Selim'in Rumeli'ye geçişi İstanbul'da duyulunca, Selim üzerine asker sevk edilmesi gündeme gelmişti. Bunu haber alan Selim asi olmadığını, babasına saygılarını arzetmek için geldiğini beyan etmiş ve kendisine nasihat için babası tarafından yollanan elçiye itibar etmiş, bunun üzerine İstanbul'a dönen elçi şehzadenin babasının elini öpmek için geldiğini söylemiştir. Selim karşıtları bu oyunu kabul etmeyerek Selim'in üzerine Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı göndermişler, ancak Hasan Paşa savaşımaksızın Edirne'ye dönmüştür. Bunun üzerine padişah II. Bayezid bizzat Selim'e karşı harekete geçmiştir.

Padişah Bayezid yaşlı olduğundan arabayla hareket etmiş ve Çukurçayır'da Selim'in ordugahının karşısına gelmişti. Selim karşı taraftan taaruz olmadıkça, kesinlikle saldırılmamasını emretmiştir. Bayezid'e binmiş olduğu arabanın pence-resinden elini öpmeye gelen oğlunun kuvvetleri gösterilince Bayezid duygulanmış, Rumeli akıncı ve sancakbeylerinin de etkisiyle, savaştan vazgeçilerek taraflar arasında bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre; veliaht yapılacağı dedikoduları olan Şehzade Ahmed'in veliaht yapılmayacağı temin edildi ve Bayezid tarafından şehzadelerinden hiçbirini diğerine tercih edip veliaht yapmayacağına dair ahidname yazdırıldı. Ayrıca Selim'e Rumeli'den istediği Semendire Sancağı verilmiş, bununla beraber bu sancağa Alacahisar ve İzvorvik Sancakları da ilave edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Şehzade Ahmed babasına yazdığı mektupta; Selim'in askeriyle padi-

şah babasının üzerine yürüdüğünü, buna rağmen 3 sancak ve buna ek olarak 500.000 akçe verilmesini eleştirmiş; sadece 3 sancak olsa da bunun Rumeli'nin tamamen verilmesi demek olduğunu, hükümdarlığına sadece bir hutbe ve bir de sikke kaldığını; hâlbuki kendisinin babasını asla incitmediğini de belirtmiştir. Ayrıca babası sağ oldukça saltanatta kesinlikle gözü olmadığını ancak asi kardeşi üzerine gitmesine izin verilmesini istemiştir. Böylece, veliaht tayini işini de önleyen Selim, komutasındaki askerlerle Semendire'ye gitmeyip, Eski Zağra ve Filibe taraflarında kalmış ve Semendire'ye bir vekil gönderdi.

Tahta çıkışı

Baba-oğul mücadelesi

Şehzade Selim, Semendire'ye gitmeyip yolda oyalanırken, merkezden sancağa gitmesi emredilirken; Şahkulu meselesinin sonuçlanmasını beklediğini arz ediyordu. Sonuçta Şahkulu ile savaşmış, bu savaşta Veziriazam Hadım Ali Paşa hayatını kaybetmişti. Şehzade Ahmed ise asileri takip etmek yerine Amasya'ya dönmesi, askerlerin Ahmed'e olan desteğini azalmıştı. Hadım Ali Paşa'nın vefat ettiğini öğrenen Beyazid, yine aynı zamanlarda Karaman Valisi oğlu Şehzade Şehenşah'ın da ölüm haberini de alınca; saltanattan kati surette çekilmeye karar verdi. Devlet ileri gelenlerini davet edip görüştü ve çoğunluk Şehzade Ahmed'in hükümdar olmasını destekledi. Hadım Ali Paşa'nın yerine veziriazam olan Hersekzade Ahmed Paşa, bu karara katılmadı; padişahın çekilmemesi, Şehzade Selim'in Semendire'de kalması, Şehzade Ahmed'in ise Karaman eyaletine nakledilmesi gerektiğini savunsa da başta padişah olmak üzere çoğunluk Şehzade Ahmed'in hükümdar olmasını istediğinden kendisine haber gönderdi.

Karar verildikten sonra padişah Bayezid, Rumeli beylerini çağırarak onlardan Şehzade Ahmed'e itiraz etmeyeceklerine dair söz aldı. Rumeli beyleri gibi Selim'i destekleyen yeniçeriler ise Ahmed'in hükümdarlığını önlemek için "Senin sağlığında biz başkasını padişah istemeyiz" diye teminat vermişti. Filibe'de bulunan Şehzade Selim ise tüm bunları adamları vasıtasıyla öğreniyordu. Bayezid'in verdiği ahidname'ye uymadığını anlayan Şehzade Selim, 40.000 kişilik kuvvetle, Çorlu'da babasının bulunan kuvvetlerinin olduğu ovaya girdi. Ağustos 1511 tarihinde vuku bulan savaş sonunda Selim kuvvetleri bozuldu. Şehzade takip edenlerin elinden zorla kurtularak Karadeniz sahiline geldi ve kendisine katılanlarla İğne Ada (İnada)'dan gemiyle Kefe'ye gitti. Selim'in bu mağlubiyeti üzerine, Ahmed'e derhal İstanbul'a gelmesi yazıldı.

Veziriazam Hersekzade, daha önce verilen ahidnameye sadık kalınması, hiçbirinin bir diğerine tercih edilmemesini savundu. Ayrıca askerinin Selim'den taraf olduğunu, Kapıkulu Ocakları'nın Ahmed tarafına çevirdikten sonra saltanatı terketmesini ve Ahmed'i İstanbul'a getirtmeyecek Karaman'da alıkoymasını padişaha arz ettiyse de bu sözü dinlenmedi. Şehzade Ahmed İstanbul'a vardığının ertesi günü padişah ilan edildi.

Yeniçerilerin Ayaklanması ve Sultan Selim'in Cülüsü

Şehzade Ahmed'in hükümdarlığını tanımayan yeniçeriler, bununla kalmayıp içlerinde devlet ileri gelenlerinin evlerinin de olduğu birçok evi talan etti. Yeniçeriler, Selim'e sadakat göstererek onun gelmesi ve veliaht olması gerektiğinde ısrar etti.

Bunu haber alan Ahmed Anadolu'ya döndü. Selim karşıtları bunun üzerine Şehzade Korkud'u hükümdar yapma düşüncesiyle kendisini acele İstanbul'a davet ettiklerine dair haber yolladılar. Bunun üzerine İstanbul'a gelen Korkud'a yeniçeriler hürmet gösterse de, Selim'den başkasını istemediklerini söylediler (Yenibahçe ayaklanması 6 Mart-24 Nisan 1512)[19].

Bu durum üzerine zor duruma düşen ve artık hükmü ve nüfuzu kalmayan Bayezid Selim'i İstanbul'a davet etti. Bayezid başlangıçta saltanattan çekilmeye yanaşmayarak Selim'e, Şah İsmail üzerine yapılacak sefere Serdar tayin etmeyi teklif etsede; Selim ordunun başında hükümdarın bulunması gerektiğini söyleyerek bu teklifi reddetti. Bayezid oğlunun hükümdar olma isteği ve asker ile bazı devlet adamlarının Selim'den taraf olduğunu görünce saltanatı Selim'e terketti (Safer 918/Nisan 1512)[18][10]. Selim'in cülusu da 23 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir.

Bayezid tahttan çekilip istirahat edeceği Dimetoka'ya gitmek üzere yola çıksa da Dimetoka'ya varamadan Çorlu civarında ansızın vefat etti. Bu konuda kayıtlar Bayezid'in; yolda giderken hastalandığından ya da ihtiyarlığından ötürü eceliyle öldüğünü söylese de, Tacü't-Tevarih'te zehirlenmek suretiyle öldüğünden bahsedilmektedir. Ayrıca Şehzade Ahmed, Memlük Sultanı'na yazdığı mektupta babası Bayezid'in hastalanarak vefat ettiği duyurulduktan sonra halk arasında vefatının kardeşi Selim tarafından yapıldığı görüşünün yaygın olduğunu yazmıştır.

Şehzadelerin Bertaraf Edilmesi ve Taht Kavgasının Sonlandırılması

Selim'in Osmanlı tahtına oturması sorunlu olmuştur. Babası Bayezid başta olmak üzere devlet erkanınca müstakbel padişah olarak görülen Şehzade Ahmet, Yavuz'un iktidarı ele geçirmesini hazmedememiştir. Ahmet; Konya'da hükümdarlığını ilan etmekle kalmamış, 19 Haziran 1512'de oğlu Alaaddin'i göndererek Bursa'yı da ele geçirmiştir. Alaaddin, Bursa Subaşını öldürterek padişahlık alameti olan hutbeyi babası Şehzade Ahmet adına okutmuştur. Bu duruma karşılık Selim, 29 Temmuz 1512'de Bursa'ya geçerek Alaaddin'i şehri terke zorlamıştır. Bu olayın üzerine, Şehzade Ahmet taraftarı olan ve onunla gizli iletişimi de olan Sadrazam Koca Mustafa Paşa'yı idam ettiren Yavuz, 4. defa Hersekzade Ahmet Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir. Yavuz, sorun çıkarmaması için; Saruhan valisi iken ölen Şehzade Mahmut'un oğulları Kastamonu Beyi Orhan (1494-1512), Emirhan (Emirhan henüz küçük olduğundan sancakbeyliğine yollanmamıştı) ve Sinop Beyi Musa (1490-1512)'yi; Şehzade Alemşah'ın oğlu Çankırı Beyi Osman'ı ve Şehzade Şehenşah'ın oğlu babasının ölümü üzerine Konya'ya tayin edilen Mehmet Bey'i ortadan kaldırmıştır.

Selim'in padişahlığını tanıyan öz ağabeyi Şehzade Korkut bunun üzerine Saruhan Sancakbeyliği'ne tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim, öz ağabeyinin fikrini öğrenmek için, bazı devlet adamlarının ağzından padişah olmasını arzu eder tarzda mektuplar yazdırmış, Şehzade Korkut'un, mektuplara müspet cevaplar vermesi üzerine Manisa kuşatılmıştır. 1513'te Bergama yakınlarında yakalanmıştır. Ardından Sultan Selim, ağabeyini 9 Mart 1513'te yay kırıyla boğdurtmuştur.^[23] Yavuz'un yanındaki devlet adamlarının lisansından yazılan Ahmed'e mektuplar ya-

zılarak, şehzadelerin ve veziriazam Koca Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden ve kendilerinin zor durumda olduğundan şikayet etmişler ve Şehzade Ahmet'i ilk çarpışmada kendisine iltihak edeceklerine inandırmışlardı. Bunun üzerine Ahmed Bursa üzerine yürümüş fakat Yenışehir Ovası'nda yapılan mücadeleyi kaybetmiştir. Daha sonra esir edilen Ahmet de Kapıcıbaşı Sinan Ağa'ya boğdurturulmuştur. Devlete isyan suçunun had cezası olarak idam olunan Şehzade Ahmet, böylece 38 gün önce idam edilen kardeşi Şehzade Korkut'la aynı kaderi paylaşmıştır. Bu yolla Selim tahtın tek hakimi konumuna gelmiştir (Şevval 918/Ocak 1514). Sadece Şehzade Ahmed'in Kasım adındaki oğlu Memlûklere iltica etmiş ve Murad adındaki diğer oğlu ise Şah İsmail'in yanında bir süre kalmıştır. Murad, İran'da sancakbeyi derecesinde bir hizmette iken vefat etmiştir

İran Seferi

Sultan Selim tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu sıkıntılı bir dönem yaşıyordu. Bu bunalımlı dönemin en büyük nedeni doğudaki Şii Safevi Devleti olarak kabul edilmekteydi. Safevi Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Anadolu'daki Osmanlı egemenliği sağlanılacak ve doğudan gelebilecek tehditlere karşı dağlık Doğu Anadolu Osmanlı savunmasını güçlendirecekti. Yavuz Sultan Selim'in bir başka amacı da doğudaki bütün İslam devletlerini tek bir devlet çatısı altında birleştirmekti. I. Selim, Safevilerle girilebilecek bir savaşa karşı hazırlıklar ve çalışmalar yaptı. Şah İsmail de aynı dönemde Safevilerin başında, Osmanlılara karşı bazı hazırlıklar sürdürüyordu. Yavuz Sultan Selim bu amaçlarla, 1514 yılı baharında ordusuyla birlikte İran seferine çıkmıştır. Oğlu Süleyman'ı 50.000 kişilik kuvvetle Anadolu'da emniyet olarak bırakmıştır. Osmanlı kuvvetleri, Erzincan'dan Tebriz'e doğru yürüyüşlerine böylece başlamıştır.

Osmanlı ve Safevi ordularının ikisi de Türk ve Müslümandı. Sefer çok uzun sürmüş, ancak Safevi ve Osmanlı güçleri henüz karşılaşmamıştı. Osmanlı Ordusu'nda bazı güçlük ve kıtlıklar baş göstermeye başlamıştı. Bu sırada, orduda seferden geri dönme düşüncesinde olanlar da vardı.

Yaşanan bazı olayları ve dillendirilen bazı rahatsızlıkları fark eden I. Selim, atına binerek askerlerine hitaben cesaret veren ve meydan okuyan bir konuşma yaptı. Geri dönmeye niyeti olmadığını söyleyen I. Selim, askerleri kışkırtanlarla hesaplaşmayı sefer sonrasına bıraktı. Osmanlı ve Safevi orduları Çaldıran Ovası'nda 2 Recep 920/23 Ağustos 1514 tarihinde karşılaştı. Osmanlı Ordusu'nun yaya kuvvetleri daha çok olmasına karşın, Safevi Ordusu'nun süvarileri fazlaydı. Ancak Safevi Ordusu'nda top yoktu; buna karşın Osmanlı'da topçu kuvvetleri bulunuyordu.

I. Süleyman döneminde hazırlanmış olan Şükri-i Bitlisi'nin Selimnâme adlı eserinde; Safevi askerleri, kırmızı çubuğa dolanmış sarıklar, miğfer ve zırhla; Osmanlı Ordusu ise önde tüfek ve mızraklı dört yeniçeriyle zırhsız ve miğfersiz olarak resmedilmiştir. 24 Ağustos'ta gerçekleşen savaşta Osmanlı kuvvetleri zafer kazanırken, Safevi'ler bozguna uğramıştır. Savaşın kazanılmasında Osmanlı ordusunda ateşli silahların olması belirleyici olmuştur. Bu durum Safevilerle sürekli mücadele halinde olan Özbeklerin de menfaatlerine olmuştur. Zaten daha önce Özbekler ile Osmanlılar arasında siyasi ilişkiler güçlenmiş ve ortak düşman Safevilere karşı müttefiklik kurulmuştur.

Sekümname'de

Çaldıran Muharebesi (1525)

Muharebe, Osmanlıların lehine sonuçlandı. Muharebede yaralanan ve atından düşen Şah İsmail, askerlerinden birinin atını ona vermesi ile savaş alanından kaçtı.[36] I. Selim yoluna devam ederek Tebriz'e girdi, bu olayı müteakip şehirdeki birçok sanatçı ve ilim adamı İstanbul'a gönderildi. Yaşadığı ağır yenilginin ardından Şah İsmail eski saygınlığını yitirdi. Bu sayede Doğu Anadolu'da Osmanlılar için bir tehlike kalmadı. Çaldıran Zaferi'nden sonra, Erzincan, Bayburt kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçti. 15 Eylül 1514'te Tebriz'den Karabağ'a hareket eden Yavuz kış orada geçirip, baharda İran'ı tümüyle almayı amaçlasa da şartlar müsait olmadığı için Amasya'ya gitmişti. Bundan önce Nahçıvan'da iken askerlerin bazı köy evlerini yakmalarını vesile ederek, askeri kontrol etmede ihmalkâr oldukları söylemişti. Bu nedenden ötürü veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa ve ikinci vezir Dukakinoğlu Ahmet Paşa azledildi.

Kış Amasya'da geçiren Sultan Selim, ilkbaharda tekrar İran seferine çıkacağı için top ve cephaneyi Şarkı Karahisar'da bırakmıştır. Selim, Amasya'da oturduğu sırada Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı veziriazam ve defterdar; Piri Mehmed Paşa'yı da üçüncü vezir ilan etti. Ancak Dukakinoğlu'nun veziriazam olmasından 2 ay sonra, yine devlet adamlarının kışkırtmasıyla Muharrem 921/Şubat 1515 tarihinde yeniçeri ayaklanması oldu. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim ayaklanma sebebini araştırmış, sonuçta askeri ayaklanmaya teşvik ettiği ve ayrıca Dulkadiroğlu'yla ittifakı olup mektuplaştığı anlaşılan Sadrazam Dukakinoğlu Ahmet Paşa idam edilmiştir. Bu olay üzerine Selim bir süre veziriazamlığa kimseyi tayin etmemiştir. I. Selim, askerin vaziyeti sebebiyle İran üzerine tekrar sefer yapılamayacağından, emniyet sağlamak amacıyla doğu ve güney sınırlarına ait bazı yerleri ele geçirilmesi gerektiğine karar verdi.

Doğu ve güney sınırlarındaki Önemli Kale ve Şehirlerin Fethi

Sultan Selim öncelikle Kemah kalesini de alarak işe başlamıştır. Ardından İran Seferi sırasında, Şah'a karşı savaşa katılması istenen, buna karşın Safevi ve Mısır Memlûklerine yardımda bulunan, ayrıca kendisine bağlı bazı aşiret reisleri de Osmanlı zahire kollarını vurduran Dulkadiroğlu Alaüddeve'nin üzerine gidilmesine karar vermiştir. Dulkadiroğulları Beyliği'nin üzerine Şehsüvaroğlu Ali Bey yollanmış, 12 Haziran 1515'de kazanılan Turnadağ zaferi ile de beylik toprakları Osmanlı'ya geçmiştir.

Safevi Devleti'nin batı sınırındaki şehir ve kalelerden en önemlilerinden biri olan Diyarbakır'ın da alınmasına karar veren Sultan Selim, Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan bilimadamı İdris-i Bitlisi vasıtasıyla bu şehri sulh yoluyla almaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Diğer taraftan yine İdris-i Bitlisi'nin yardımıyla Mardin de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Böylelikle Urmiye, İtak, İmadiye, Siirt, Eğil, Hasankeyf, Palu, Bitlis, Hizran, Meyyafarikin ve Cizre; Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihlerde Memlûk Devletine tabi olan Ramazanoğulları Beyliği'nin başında Mahmud Bey bulunuyordu. Bu zaferlerden sonra Osmanlı'yla yakınlaşan Mahmud Bey'i Memlûk Devleti azletmiş, bunun üzerine Mahmud Bey de Yavuz Sultan Selim'e tabiiyetini resmen arz etmiştir. Ramazanoğulları Beyliği kendiliğinden teslim olup Osmanlı'ya tabii olmasıyla Anadolu'da birlik sağlanmıştır.

MISIR SEFERİ

Mercidabık Savaşı

Osmanlılar ile Memlûklüler arasında, Fatih Sultan Mehmet devrinden beri süregelen anlaşmazlıklar bulunsun da İran Seferi, Memlûk ve Safevilerin ittifak yapmalarına neden olmuştur. Ayrıca Yavuz'un Safeviler'e karşı sefere çıktığını haber alan Memlûk Sultanı ordusunu Osmanlı sınırına kaydırmıştı. Yavuz Sultan Selim döneminde, Dulkadiroğlu Beyliği'ne son verilmesi, Osmanlılar ile Memlûklüler arasındaki mevcut gerginliği daha da artırdı. 1516 yılında Sadrazam Hadim Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Suriye'den geçmesine Memlûklerin izin vermemesi üzerine, Yavuz Sultan Selim 5 Haziran 1516'da Mısır seferine çıkmış, 27 Temmuz günü Osmanlı Ordusu Mısır sınırına dayanmıştır. Memlûk Sultanlığına bağlı Antep (18 Ağustos 1516) ve Besni (19 Ağustos 1516) kaleleri birer gün arayla teslim olmuştur. Ancak, asıl savaş 24 Ağustos 1516'da Halep yakınlarında Mercidabık'ta gerçekleşmiş, Memlûk Ordusu Osmanlıların ezici top ateşi karşısında fazla dayanamamıştır. Savaş sonunda yaşlı Memlûk Sultanı Kansu Gavri atından düşerek ölmüştür. Bu sefer sonucunda Osmanlı'nın sınırları 5.200.000 km²'ye çıkmıştır.

Ridaniye Savaşı

28 Ağustos 1516'da Halep'e giren Yavuz Sultan Selim hiçbir direnmeyle karşılaşmadan şehri teslim almıştır. Hama (19 Eylül 1516), Humus (21 Eylül 1516) ve Şam (27 Eylül 1516) aynı şekilde teslim oluren, Lübnan emirleri de Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir. 21 Aralık, 1516'da Sadrazam Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Han Yunus Şavasında Canberdi Gazali'yi yenmiş, böylece Filistin yolu açılmıştır.

Mısır Seferi sonrası

Yoluna devam eden Yavuz 30 Aralık 1516'da Kudüs'e girmiş ve Kudus'deki kutsal yerleri ziyaret etmiştir. Osmanlı ordusu 2 Ocak 1517'de Gazze'ye girmiştir. Mercidabık Savaşı'ndan sonra Memlük Devleti'nin başına geçen Tumanbay; Osmanlı hakimiyetini kabul etmediği gibi barış teklifi için gelen Osmanlı elçisini de öldürmüştür. Tumanbay, Venediklilerden top ve silah alarak Ridaniye'de kuvvetli bir savunma hattı kurmuştur. Yavuz Sultan Selim, ordusuyla birlikte Sina Çölü'nü 5 gün içinde şimdiki tank hızıyla (11 Ocak-16 Ocak) geçerek, Ridaniye'de Memlük Ordusu ile karşılaşmıştır. Hemen sâhil yolunu bırakıp güneye şinâ çölüne doğru yönelip, hızla yol alıp Memlük Ordusu'na, El-Mukaddam Dağı'nın etrafını dolaşarak güneyden saldıran Yavuz Sultan Selim, bu manevra sayesinde Memlük Ordusu'nun yönleri sabit olan toprakları etkisiz hale getirmiştir.

Memlük Sultanı Tumanbay çok büyük çabalarla yaptığı savaş hazırlıklarına rağmen 22 Ocak günü Ridaniye Savaşı'nı kaybetmekte olduğunu anlayınca en cesur askerleri ile bir birlik kurup Osmanlı komut merkezine bir baskın düzenledi. Sultan Selim'in otağı sandığı Veziriazam'ın çadırına girdi ve Veziriazam Hadim Sinan Paşa öldürüldü. Bu suikast baskınında istenen hedefi bulamaması sonucu, Tumanbey savaş alanından kaçtı. Böylece 22 Ocak 1517'de Ridaniye Zaferi kazanılmış oldu. Fakat bu savaş çok zayıatlı geçmiş ve her iki taraf da 25.000 kadar asker kaybetmiştir.

24 Ocak 1517'de Kahire alınmıştır. 4 Şubat 1517'de Yavuz törenle Kahire'ye girmiş ve Mısır Memlükleri'ne bağlı Ab-basi halifeliğine son vermiştir.

Kahire'yi hiç zayıat ve şehrin sosyal ve ekonomik hayatına zarar vermeden eline geçirmek niyetiyle 25 Ocak'ta Sultan Selim direniş göstermeden teslim olan bütün Memlûklülerin affedileceğini ilan etti. Fakat Tumanbay ve ona yakın Memlûklü komutanları gerilla tipi direniş organize etmeye başladılar ve bu nedenle Kahire ancak üç gün süren çok şiddetli savaştan sonra ele geçti ve şehir kısmen yıkıldı ve binlerce kişi öldü. 4 Şubat 1517'de Yavuz törenle Kahire'ye girdi ve "Yusuf Nebi Tahtı"na oturdu. Memlûklular Nil deltasında ve Yukarı Mısır'da direniş devam ettiler. Fakat fazla zaman geçmeden Osmanlı güçleri bu direniş merkezlerini elimine edip Tumanbey'i yakalamayı başardılar. 13 Nisan 1517'de Tumanbey Kahire kale kapısında asılarak idam edildi. Bu zaferle birlikte Memlük Devleti yıkılmış, toprakları Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Bu seferde çok büyük ganimet elde edilmişti ve Mısır'daki Osmanlı ordusu erzak ve muhimmat gerektiriyordu. Sultan Selim İstanbul'a gemi ile haber gönderecek 80 parça kadar gemi ve 20 parça kadirgadan oluşan bir filonun İstanbul'dan acele gönderilmesini istedi.

Bu sırada İstanbul çok şiddetli bir kış geçirmekte idi; Haliç donmuştu ve İstanbul kaymakamı (muhafızı) Piri Paşa hemen istenilen filoyu gönderemedi. Hâlbuki tersanede çok sayıda yeni gemi, özellikle 6 top gemisi ve 5 at gemisi yapılmış hazır bekliyordu. Top gemileri o zamana kadar Tersane'de yapılan gemilerin en büyüklerinden olup her birine yirmi yedişer vukiyye demür atar darbezen topları yerleştirilmişti.

Destek filosu ancak 26 Mart'ta İstanbul'dan yol almaya başladı. İskenderiye limanına ulaşan filo orada Sultan Selim için çok görkemli bir donanma gösterisi sergilediler. Ele geçen hazineler ve ganimet malları bu filoya yüklenerek 15 Temmuz'da İstanbul'a gönderildi

Mısır Seferi sonunda Suriye, Filistin ve Mısır, Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Ayrıca Hicaz ve yöresi de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Doğu ticaret yolları tamamen Osmanlıların eline geçmiştir. Elde edilen ganimetler ve alınan vergilerle Osmanlı Hazinesi dolmuştur. 6 Temmuz 1517'de Kutsal Emanetler Osmanlı eline geçmiştir. Ayrıca Kıbrıs'taki Venedikliler Memlûkler'e verdikleri vergiyi Osmanlılar'a ödemeye başlamıştır

Mısır'ın alınmasıyla Baharat Yolu da Osmanlı kontrolüne geçmiştir. Devrin en önemli iki ticaret yolu İpek ve Baharat Yolu'nu ele geçiren Osmanlı bu sayede Avrupa ülkeleri, ekonomik yönden Osmanlılara bağımlı duruma gelmiştir. Ancak Ümit Burnu'nun keşfi nedeniyle bu avantaj uzun süre kullanılamamıştır

Bunlara ek olarak, Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi ve Tomanbay'ın ölümünden sonra; Yavuz Sultan Selim, Kansu Gavri'nin kendisine rakip olarak çıkardığı kardeşi Ahmed'in oğlu Kasım'ı ele geçirmiş ve öldürmüştür.

Şah İsmail'in Elçi Göndermesi

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail'in barış için yaptığı teklifleri kabul etmemiş olup, Doğu Seferi'ne devam etme amacını taşıyordu. Ancak, Şam'a geldiğinde Şah İsmail'in name ve hediyeleriyle elçilerini oraya gelmiş buldu; Şah İsmail'in barış yapma hususunda bu kadar istekli olması Mısır Seferi'nde sonra kendi üzerine bir başka sefer daha yapılmasını olası görmesiyle açıklanabilir.

Şah İsmail yolladığı namesinde saygı dolu ifadeler kullanıp şöyle diyordu: "Sen birçok belde ve tebaaya malik oldun; bilhassa Mısır'ı almakla Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn unvanını aldın. Şimdi sen arzın İskenderiye; aramızda geçen geçmiştir; bir daha geri gelmez; sen memleketine git, ben de memleketime gideyim; aramızda Müslümanların kanlarını dökmeyelim, arzun ve maksadın ne ise onu ben yerine getiririm."

Sultan Selim askerin yorgun olması nedeniyle Şah İsmail üzerine gitmedi; bununla beraber Şah İsmail'den gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı tedbir almayı da ihmal etmemiştir. Yavuz, dönüş yolunda Mercidabık mevkiine geldiğinde veziriazam Piri Mehmed Paşa'yı 2.000 yeniçeri ve bir hayli eyalet askeri ile Diyarbakır tarafına yolladı, kendisi de İstanbul'a hareket etti. Piri Mehmed Paşa bir süre Fırat Nehri kenarında kaldı; Şah İsmail'in hiçbir harekette bulunmaması üzerine verilen emir ile Edirne'de bulunan padişahın yanına geldi[16].

Kızılbaş Celal Ayaklanması

Bozok Türkmenleri'nden ve Amasya'nın Turhal kasabası halkından Celal isminde tımarlı bir kızılbaş ayaklanarak 20.000 kişi toplayıp Tokat'a gelmişti. Bu hadisenin bastırılması için Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa görevlendirilmişti. Aynı zamanda Şehsüvaroğlu Ali Bey de olaydan haberdar edilmişti. Ferhad Paşa gelmeden önce; Ali Bey, Kızılbaş Celal'in üzerine yürümüş ve Celal'i mağlup etmiştir (924/1518)

Ölümü ve Tarihe Bıraktıkları

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı kısa sürmüş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun oğlu Süleyman döneminde altın çağını yaşamasına zemin hazırlamıştır. Sultan Selim, babasından devraldığı boş hazineyi ağzına kadar doldurmuştur. Yaygın bir efsaneye göre; hazinenin kapısını mühüledikten sonra, şöyle vasiyet etmiştir: "Benim altınla doldurduğum hazineyi, torunlarımdan her kim doldurabilirse kendi mührü ile mühülesin, aksi halde Hazine-i Hümayun benim mührümle mühürlensin." Bu vasiyet tutulmuş, o tarihten sonra gelen padişahların hiçbiri hazineyi dolduramadığından, hazinenin kapısı Osmanlı'nın yaklaşık 400 yıl sonraki iflasına kadar Yavuz'un mührüyle mühürlenmiştir.

Sultan Selim, Mısır Seferi'nden sonra Batı Seferi'ne başlamak amacıyla Veziriazam'ı Kapıkulu askerleriyle Edirne'ye göndermiş, sonra kendisi de 2 Şaban 926/Ağustos 1520'de Edirne'ye doğru yola çıkmıştır. Ancak Selim, sırtında bir çıban çıkmasından ötürü rahatsızlanmıştır. Halk arasında yanıkara olarak da isimlendirilen bu çıban, Şirpençe ya da Aslan Pençesi ismiyle bilinmektedir. Hoca Sadettin Efendi, yazılarında Yavuz Sultan Selim'in ölümüne sebep olan çıban hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir ve bundan ötürü günümüzde kaynak olarak genelde onun yazılarına başvurulmaktadır. Yazılarına göre; Yavuz Sultan Selim, Edirne'ye harekete karar verdikten sonra bir gün musahibi Hasan Can'a sırtına bir şeyin battığını söylemiş, bunun üzerine Hasan Can, elini hükümdarın sırtına sokmuş fakat bir şey bulamıştır.

Batı Seferi Hazırlığı

Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nden döndükten sonra donanmaya önem vermiş, hazırlık yapmaya başlamıştı. Bu hazırlığın ne tarafa olacağı henüz bilinmediğinden Venedikliler telaşlanmış, Kıbrıs adasına ait vergiyi vermekle beraber her ihtimale karşı adayı da askeri yönden takviye etmişler, ayrıca Avrupa'da müttefik aramaya başlamışlardır.

Bununla beraber seferin ne tarafa gerçekleştirileceği muğlaktır. Ayrıca Papa X. Leo'nun Osmanlılara karşı sefer yapılması amacıyla çalışmaları olduğu da bilinmektedir.

Papa, Osmanlı'ya karşı ittifak yapma amacıyla İspanya, Avusturya, Fransa ve İngiltere devletleriyle görüşmekteydi. Donanmadaki hazırlığın esasen, olası bir Haçlı Seferi'ne karşı denizde de üstün olmak amacıyla yapılmış olması olasıdır.

Bir kısım devlet ileri geleni de Rodos'un fethi konusunda Sultan Selim'i teşvik ediyordu. Ancak Selim adanın zaptı için hazır bulunan dört aylık levazımı yeterli bulmamıştı. Daha önce Fatih Sultan Mehmed tarafından da kuşatılan Rodos'un, fethedilmesinde yine başarısız olunmasını istemediğinden dolayıdır ki Sultan Selim çok daha iyi hazırlanılması emretmiştir.

Yavuz Sultan Selim, donanma faaliyetleriyle beraber yapacağı seferin yönü hakkında kesin kararı vermeden önce Edirne'ye gitmeye karar vermiştir.

Mısır Seferi'nde sonra Batı Seferi'ne başlamak amacıyla Veziriazam'ı Kapıkulu askerleriyle Edirne'ye göndermiş, sonra kendisi de 2 Şaban 926/Ağustos 1520'de Edirne'ye doğru yola çıkmıştır.

Ancak ikinci sefer yine aynı şeyden şikâyet edince o zaman Hasan Can, Sultan Selim'in sırtına bakmış ve henüz baş vermiş, etrafı kızarmış ve tam olgunlaşmamış sert bir çıban görmüştür. Bunu Sultan Selim'e söyleyince, Sultan Çıbanı sıkmasını istemişse de Hasan Can: "Pâdişahım, büyük bir çıbandır, henüz hamdır, zorlamak caiz değildir, bir münasib merhem koyalım" demiş, bunun üzerine Sultan Selim "Biz Çelebi değiliz ki, bir çıban için cerrahlara müracaat edelim" cevabını vermiştir.

O geceyi ızdırap içinde geçiren Hünkâr, ertesi gün hamama giderek orada çıbanı sıkırtıp zedeletmiş, fakat bu da ızdırabını artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bunun üzerine Hasan Can'a "Seni dinlemedik amma kendimizi helâk ettik" deyip çıbanın macerasını anlatınca Hasan Can "neredeyse aklım başımdan gidiyordu" diyecektir. Bütün bu sıkıntılara rağmen Yavuz, sefer daha önce kararlaştırıldığı için geri dönmeyecek hasta olduğu halde 2 Şaban 926/ Ağustos 1520 tarihinde Edirne'ye doğru yola çıkmıştır.

Yavuz, Çorlu'da kırk gün Başhekim Ahmed Çelebi tarafından tedavi edilmiş fakat yara yine de büyüüp açılmıştır. Hareket edemeyecek kadar yorgun düşen Yavuz, tedaviden ümidini kesince Edirne'de bulunan Veziriazam Piri Mehmed Paşa ile vezir Çoban Mustafa Paşa'yı ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı acele yanına çağırılmış ve vasiyetini belirtmiştir. Ayrıca acele edip yetiştirmesi için Manisa Valisi olan oğlu Şehzade Süleyman'a haber göndermiş ancak oğlu gelmeden 926/1520 yılında 8 Şevval'ı 9'una/21 Eylül'ü 22'sine bağlayan gece Çorlu karargahının bulunduğu köyde vefat etmiştir.

Sultan Selim'in vefatı, tek oğlu olan Manisa Valisi Şehzade Süleyman gelinceye kadar gizli tutulmuştur. Süleyman'ın 11 Şevval tarihinde İstanbul tarafına gelip kadirge ile saraya indiği haber alındıktan sonra, Selim'in vefatı ve yeni Pâdişah'ın İstanbul'a geldiği ilan edilmiştir.

Devlet erkânı, derhal İstanbul'a gelip yeni Padişah'ı tebrik ettikten sonra Selim'in naaşı, bütün ilgililer tarafından Edirnekapı haricinde, bağlar ucunda karşılanıp, hazırlanmış bulunan tabuta konmuştur. Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra, o tarihlerde Mirza Sarayı denilen günümüzdeki Sultan Selim Câmii yanındaki mahalleye defnedilmiştir. Türbesi, oğlu Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.

Yavuz Sultan Selim; 22 Eylül 1520'de Aslan Pençesi (Şirpençe) denilen bir çıban yüzünden vefat ettiğinde oğluna, dolu bir hazine, güçlü bir ordu ve iç karışıklıklara son verilmiş bir devlet bırakmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Fatih Camii'nde babasının cenaze namazını kıldıktan sonra, onu Sultan Selim Camii avlusundaki türbeye defnettirmiştir.

ISLAHAT ÇALIŞMALARI

Askeri alanda ıslahatlar

Dulkadiroğlu Beyliği'nin ilhakından sonra İstanbul'a dönen Sultan Selim, gerek Çaldıran öncesi, gerekse Amasya'da asker tarafından yapılan yağma, serkeşlik ve isyan hareketleri üzerine bazı tedbirler alıp derhal uygulamaya koyma zarureti duymuştur. Askeri tam bir disiplin altına alıp Yeniçeri Ocağı'nı ıslâh etmek amacıyla, Ocak üzerinde an'ane gereğince büyük bir nüfuzu bulunan Ocak ihtiyarlarını huzuruna çağırarak Amasya'daki itaatsizliğin müsebbiblerinin kimler olduğunu sormuştur. Bunlar, yine Ocak anlayış ve yardımlaşması gereği olarak "Cümlemüz mücrimüz, devletlû Hüdâvendigâr'dan afvumuzu reca eylerüz" diye cevap vermişlerdir.

Padişahın devlet ricalini bu yola sorguya çekmesi sonucu ortaya bir takım isimler çıkarmış; bunlardan Kadıasker Tacizade Cafer Çelebi, 2. vezir İskender Paşa ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'nın da dahil olduğu devlet adamları isyan teşvikçileri olduklarından idam edilmiştir. Bunu müteakip Sultan Selim, Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı için, ihtiyarlarla anlaşarak bazı tedbirler almıştır.

Buna göre, bundan böyle Yeniçeri Ağası saray tarafından, Ocak Erkân-ı Harbiyesi de saltanat makamınca tayin edilecekti. Bu suretle, yüksek kumanda heyetini, daha sıkı bağlarla saltanat makamına bağlamıştır.

HALİFELİK

Mısır Seferi sonucunda kutsal topraklar Osmanlı hakimiyetine girmişti. 6 Temmuz 1517'de Kutsal Emanetler (Emanet-i Mukaddese) denilen ve aralarında Muhammed Peygamber'in hırkası, dişi, sancağı ve kılıcı da bulunan eşyaları, Hicaz'dan Yavuz Sultan Selim'e gönderilmiştir. Böylece 29 Ağustos 1516'da Hilafet Abbasi soyundan Osmanlı soyuna geçmiştir. Yavuz Sultan Selim, Ayasofya Camii'nde yapılan bir törenle, son Memluk halifesi III. Mütevekkil'den kutsal toprakları aldığı zaman oradaki idarecilerin kullandığı Hakimü'l-Haremeyn (Kutsal bel-delerin hakimi) sıfatını uygun görmeyip kendini Hadimü'l-Haremeyn (Kutsal bel-delerin hizmetkârı) ilan etmiş, Kendi deyişiyle Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn (Haremeyn-i Şerifeyn), yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı ünvanını devralmıştır.

O dönemde halife olan III. Mütevekkil İstanbul'a taşınmış ve ömrünün sonuna kadar orada Osmanlı koruyuculuğunda, siyasi yetkiye sahip olmadan yaşamıştır. Her ne kadar hilafet Osmanlı Sultanlarına geçse de, halife sıfatı Osmanlı belgelerinde sıkça kullanılmış değildir. Hatta şaşaalı bir elkap kullanan Kanuni Sultan Süleyman gibi bir sultanda dahi halife ünvanına rastlanmaz.

Resmi olarak ilk kez Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Padişahı, halife olarak Rus idaresine giren Kırım Müslümanları'nın koruyucusu olarak gösterilmektedir[47][48]. Osmanlı'da hilafet iddialarının kurumsallaşarak oturması ancak Sultan Abdülmecit ile başlayacak ve Sultan II. Abdülhamit ile gelişecektir.

Yavuz Sultan Selim'in tartışmalı resmi. Bugün birçok tarihçi bu küpeli resmin Şah İsmail'i tasvir ettiğini tesbit etmiştir. Bazı araştırmacılar Yavuz'un kulağına küpe taktığı ve bunun Mısır Seferi zamanına dayandığını iddia etmektedir. Ancak bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bazı tarihçiler Sünni mezhebinin İslam Hukukunda erkeklere caiz olmayan küpeyi ilk Osmanlı Halifesi Yavuz Sultan Selim'in takmasına ihtimal bile vermezken, bazı tarihçiler ise bunun gerçek olduğu ve bazı sebeplere dayandığını iddia etmektedir.

Yavuz'un kulağına küpe taktığına inanan tarihçilerden çoğu bunun İslami bir gönderme olduğunu savunmaktadır. Bunu şöyle ifade ederler: "Yavuz, Kahire Camisi'ne girdiğinde Kahireliler ona Hakimü'l-haremeyn (Mekke ve Medine'nin hakimi) sıfatını verirler ama o bu sıfatı kabul etmez ve "Ben olsam olsam Hadimü'l-haremeyn (Mekke ve Medine'nin hademesi) olabilirim" der. Bu olay üzerine o dönemde hademelerin taktığı küpeyi ister ve kulağına bu işareti, hademelerin taktığı küpeyi geçirir."

Diğer bir görüşe göre ise Mısır Seferi'nde kulaklarında küpesi olan insanları görüp "Bu insanlar neden küpe takıyor?" diye sormuş ve "köle (kul) oldukları için" cevabını almış ve bunun üzerine "Biz de Allah'ın kuluyuz!" diyerek küpe takmaya başlamıştır. Bunu şöyle açıklarlar: "Taktığı küpe o dönemde köleler tarafından takılan cinstendi, o da kendisini Allah'ın kölesi, kulu olarak görüyordu bunu da kölelerin taktığı küpelerden takarak ifade etmiş oluyordu".

Donanma faaliyetleri

İstanbul'un fethinden beri orada hala esaslı bir tersane yapılmamıştı. Bizans İmparatorluğu zamanından kalma, bir kadirga tersanesi ve Haliç'te küçük bir tersane olsa da; kadirga tersanesi bakımsızlıktan kullanılmayacak durumda, Haliç'teki ise ihtiyacı karşılayamayacak kadar küçüktü.

Osmanlı Donanması'nı geliştirmek isteyen Yavuz Sultan Selim, Ağustos 1518'de Edirne'ye gitmeden bu doğrultuda İstanbul'da Frenklerin tersanesine eş bir tersane yapılmasını emretmiştir. Bunun için Haliç'te önceden Bizans tersanesi olan yerde yapılması uygun görüldü. Ancak burası uzun zamandır terk edildiğinden, mezarlık olmuştu. Bu mezarlıktan tersane olacak kadar bir yer ayrıldıktan sonra çıkarılan ölü kafaları ve kemikleri uzun hendekler kazılarak oraya gömüldü. Ayrıca hendeklerin başına mezar olduğunu belirtmek için baş ve ayak uçlarına işaret konulmuştu. Böylece tersane gözleri 160'a çıkartıldı. Selim tersaneyi daha da büyüterek, Galata'dan Kağıthane deresine kadar büyüterek 300 kadar inşaat tezgahı yapmayı amaçlasa da bu amacını gerçekleştirmeden vefat etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında devlet merkezinde kurulan Haliç Tersanesi Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar kullanılmaya devam etmiştir[16]. Donanma geliştirilmesi için hazırlıklar da aynı zamanda devam etti. Her biri 700 tonluk 150 gemi için Arap kürekçiler getirildi. Memlûkluların Kızıldeniz donanmasının komutanı olan Selman Reis İstanbul'a çağırıldı. Kısa zamanda İstanbul ve Gelibolu tersanelerinde 250 gemilik bir donanma hazırlandı. Rodos Sen Jan Şövalyelerinin reisi bu hazırlıkların Rodos'a yönelik olmasından korkarak savunma önlemlerini artırdı. Fakat bu donanmayı bir sefer için kullanmaya Sultan Selim'in ömrü yetmedi.

İmar faaliyetleri

Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmet zamanında kullanılan Haliç Tersanesi'ni kapasite olarak arttırmıştır. Konya'da Mevlevi Tekkesi'ne su getirtmiştir. Medreselerin yanında, sosyal ve ticari alanda hizmet verecek birçok bina inşa ettirmiştir. Hayatı yoğun savaşlarla geçen Yavuz Sultan Selim, Diyarbakır Fatih Paşa ve Elbistan Ulu Camii'ni inşa ettirmiştir. Ayrıca Şam Salhiye'de Muhyiddin İbn Arabî'ye camii ve imaret inşa ettirmiş, ayrıca Muhyiddin İbn Arabî'nin türbesini de bulup yaptırmıştır.

I. Selim, 1516'da Şam'a Şam Sultan Selim Camii'sini yaptırmıştır. Ayrıca Mısır Seferi sırasında Hind ve Çin haritalarını da yaptıran Selim'e, Piri Reis tarafından 1513 yılında tamamlanan harita 1517 yılında Mısır'da Piri Reis'in kendisi tarafından sunulmuştur. Temelini attığı İstanbul Sultan Selim Camii'ni bitirmeye ömrü yetmemiş; bu eser oğlu I. Süleyman tarafından tamamlanmıştır^[6]
^{[44][54]}. Sultan Selim bunlara ek olarak 1514 yılında İstanbul'da Yavuz Sultan Selim Cüzzamhanesini yaptırmıştır.

Edebi eserleri

Arapça ve bilhassa Farsça'ya çok hakim olan Selim'in, kendi el yazısı ile Selimî mahlasıyla yazılmış olan Farsça manzumeleri günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Farsça'nın yanında Türkçe şiirleri de bulunan Selim'in, Farsça olan Divân'ı 1306 yılında İstanbul'da basılmış olup, 1904 tarihinde de Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emri ile Paul Horn tarafından Berlin'de yeniden nesredilmiştir.

Bu görüşe katılmayan tarihçiler ise Yavuz'un küpe takmadığını, böyle resimlerin Yavuz döneminden uzun süre sonra yapıldığını ve gerçeklik değerinin olmadığını savunmaktadır. Bunu şöyle açıklamaktadırlar:

"İslam Hukukuna göre kulakların küpe takılmak üzere delinmesi ve küpe takılması, kadınlar için caiz görülmüş; ama erkekler için caiz görülmemiştir. Bazı hukukçular, erkek çocukların da kulaklarının delinebileceğini ve bu tür bir olayın Peygamber Muhammed zamanında yapıldığı halde yasaklanmadığını ileri sürmektedirler. Her halükârda ergen erkeklerin kulaklarını deldirmeleri ve küpe takmaları, çoğu hukukçulara göre haram ve bazılarına göre ise mekrûhdur; yani kısaca caiz değildir. İşte bu şer-i hükmü bilen Yavuz Sultân Selim'in kulağını deldirip küpe taktığına ihtimal dahi vermiyoruz. Zira Yavuz, Mısır Seferi dönüşünde oğlu Süleyman'ın süslü elbiselerini görünce, "Bre Süleyman, sen böyle giyinirsen, anan ne giysin?" dediğini biliyor ve onun şahsî hayatında sade ve süsten uzak olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz.

Yavuz, süs ve ihtişamdı hoşlanmayan bir padişahıdır. Doğru olan resimlerinde, pala bıyıklar vardır; ancak küpe yoktur." Yine aynı görüşe sahip bazı tarihçilere göre ise bu küpeli resim Şah İsmail'e aittir. Bu görüşün nedenini ise şöyle ifade ediyorlar: "Başında Şii mezhebi'nin alâmeti olan kızıl börk ve bunun üzerinde İran şahlarına mahsus taç vardır. Ayrıca küpe de Şi'a mezhebinde câiz görülmektedir."

Yavuz Sultan ile Şah İsmail'in İlginç Diyalogları

Şah İsmail

Yavuz Sultan Selim, İran Seferi'ne çıkmak için 19 Mart 1514 tarihinde Edirne'den İstanbul'a hareket etmişti. Bir ay sonra Üsküdar'a geldiğinde, Şah İsmail'in halifelerinden olan Kılıç adında biri vasıtası ile Şah'a Farsça name gönderdi. Sultan Selim, İzmit'ten gönderdiği hicri takvime göre 920 Safer tarihli mektubunda: Şah'ın Müslümanlığa uygun olmayan hareketlerinden, mezaliminden bahis ile kendisinin Müslümanlığı takviye ve mezalimi kaldırmak için faaliyete geçtiğini, yaptığı işler nedeniyle katline fetva verildiğini ve kılıçtan evvel İslamiyeti kabul etmesi lazım geldiğini ve atlarının Safer ayında İstanbul'dan hareket ettiğini ve bizzat muharebeye hazır olacağını bildirmişti. Yavuz mektubunda şöyle di-yordu: **"Fitneler çıkardınız, İslam büyüklere küfürler ediyorsunuz, bunun cezası katlidir, üzerinize geliyor, işgal ettiğiniz Osmanlı memleketlerini geri veriniz."** Elçi Kılıç, Şah İsmail'i Hemedan'da bularak mektubu vermiş, o da muharebeye hazır olduğunu bildirmişti. Şah'ın bu cevabı Osmanlı ordusu Erzincan'a geldiği sırada alınmıştır. Lütfi Paşa tarihine göre Şah İsmail mektubu getiren Kılıç'ı öldürtmüş-tür

Şah İsmail, muharebeye hazır olduğunu belirten mektubunda: **"Er isen meydana gelsin, biz de intizardan kurtuluruz"** demiş ve Yavuz'a bir kadın elbise-siyle, yaşmak yollamıştır. Yavuz bu mektuba cevabını 920 Cemaziyevvel sonunda Erzincan'dan yollamıştır. Yavuz bu mektubunda Şah İsmail er meydanına davet ediliyor ve hala kendisinden bir eser olmadığı beyan ediliyordu. Şah İsmail bu

mektuba cevap olarak; gerek II. Bayezid zamanındaki ve gerek kendisinin Trabzon valiliğindeki dostluklarından bahsederek aradaki düşmanlığın neden ileri geldiğinin bilinmediğini, Osmanlı Hanedanıyla kadim dostluklarından ötürü Timur zamanında-ki gibi fena bir neticenin olmasını isteme-diğini beyan etmektedir. Ayrıca Yavuz'un mektubunda hakaretvari tabirlerden şika-yet ile mektup yazan kâtiplerin yazılarını afyon tesiriyle yazdıkları için bir altın hokka ile afyon macunu yolladığını da mektubunda belirtmiştir. Şah İsmail'in afyon macunu yollaması yoluyla, II. Bayezid'in afyonkeşliği sebebiyle oğlunun da babası gibi olduğu ima edilmektedir.

Yavuz Sultan Selim bu ağır mektu-ba ağır cevap vermiştir: **"Davete icabet edip uzun yolları kat ile memleketine gir-dik; fakat sen meydanda görünmüyorsun. Padişahların ellerindeki memleket onların nikahlısı gibidir; erkek ve yiğit olanlar kendisinden başkasının ona elini dokun-durtmazlar; hâlbuki bunca gündür aske-rimle memleketine girip yürüyorum, hala senden bir haber yok. Seni korkutmamak için askerimden 40.000 kişiyi ayırıp Sivas ile Kayseri arasında bıraktım; hasma mü-rüvvet ancak bu kadar olur. Bundan sonra da saklanıp gözükmezsen erkeklik sana haramdır, miğfer yerine yaşmak ve zırh yerine çarşaf ihtiyar eyleyip serdarlık ve şahlık sevdasından vazgeçsin."** Yavuz bu mektubuyla beraber Şah İsmail'in gön-derdiklerine karşılık kendisinin kökenini telmihen hırka, şal, asa, misvak ve şed-den (kuşak) ibaret tarikat levazımını yolla-mıştır. Böylece Yavuz, Şah İsmail'in dervişlikten geldiğine gönderme yapmış-tır

Alevi katliamı iddiası

Bir iddiaya göre Yavuz Sultan Selim'in talimatıyla Anadolu'da büyük bir Kızılbaş katliamı yapılmıştır.^[58] Bazı kaynaklar bu katliamda öldürülen insanların sayısının 40.000 olduğunu ifade eder. Alevilerin öldürüldüğü görüşünü destekleyenler Yavuz Sultan Selim döneminin şeyhülislamı olan Müftü El Hamza'nın 1512 tarihli Kızılbaşlarla ilgili bir fetvasını yapılan katliamların izni olduğuna inanmaktadır.^{[59][60]} Bu fetvada, kızılbaşlar kâfir ve dinsiz olarak tanımlanmış, onları öldürmenin vacip olduğu söylenmiştir.^{[59][60]}

Bazı akademisyenler ise bu iddianın gerçeklikten uzak olduğuna inanır. Tarihçi Mustafa Akdağ, "Yavuz Sultan Selim'in o zaman, Kızılbaş mezhepli 40.000 kişi öldürttüğü hakkında tarihlere geçmiş bir rivayet vardır... Ancak, biz bunu pek şişirilmiş bir sayı bulmaktayız. Çünkü, bu Padişah devrine ait pek çok mahkeme defterleri hâlâ elimizdedir. Bunlar üzerinde yaptığımız araştırmalarda, onları kitle idamlarına rastlayamadık. Eğer öyle kanlı bir olay geçseydi, bu defterlerde yer alması zorunlu idi." diyerek bu iddiaların gerçekçi olmadığını ifade etmektedir.

Sayıyı abartılı bulan bir diğer akademisyen tarihçi Robert Mantran şöyle ifade eder, "Göründüğü kadarıyla, bu "büyük avı", özellikle olaylara bulaşan tımar sahiplerini yerlerinden atmak ve bilinen elebaşları öldürmekten ibaret kaldı. 1513 ya da 1514'te olan 40.000 alevinin öldürülmesi efsanesini destekleyen hiçbir kanıt yok elimizde; sayılar karşısında doğru baş dönmeleriyle alabildiğine damgalı görünüyör bu."^[62]

Konu hakkında akademisyen tarihçi Feridun Emecen ise şunu ifade etmektedir "40 bin rakamının abartılı olduğu veya bir hacmi belirtmek üzere yuvarlak bir sayıyı işaret ettiği söylenebilir. Bu gibi rakamları

gerçek addedip ona göre yorumlarda bulunmak doğru bir yaklaşım olmaz." Emecen'e göre bu rakamlar doğru bile olsa o devrin imkânlarıyla bir yıl gibi kısa bir sürede ve geniş bir alanda 40 bin küsur kişinin sayımının yapıp merkeze gönderilmesi, yargılanmaları, ardından da suçlu bulunanların defterlerinin tekrar ilgililere (hakimlere) yollanarak isimleri yazılı olanların katlinin gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Emecen mahkeme kayıtlardan yola çıkarak şu sonucu çıkarmıştır: "Şah İsmail'in mektuplarıyla yakalanan Safevi halifeleri, bunlar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temas kurdukları tarikat şeyhlerinin bazıları ve âsi elebaşları şiddet uygulanarak katledilmiştir, fakat bunun sistemli bir "Kızılbaş temizliğine" dönüşüğünü söylemek büyük bir yanılgıdır."

Akademisyen tarihçi Erhan Afyoncu göre ise, Yavuz Sultan Selim'in 1514 İran Seferi boyunca infazlar gerçekleştirdiği doğrudur; Ancak bu infazlarda II. Bayezid döneminde etkileri yeteri kadar anlaşılmayan ve çoğalan Safevi Propagandacıları ve ajanları öldürülmüştür. Bu dönemde göçebe Türkmen nüfusu karizmatik ve ilahi güçlere sahip olduğuna inanılan Şah İsmail'in vaatleriyle cezbedilmekteydi. Anadolu'da tersine bir göç hareketi başlıyor ve İç - Doğu Anadolu bölgesi sınır ötesine, İran'a kayıyordu. Bu kabul edilemezdi. Göçebe Türkmenleri yerleşik hayata geçmeye zorlayan Osmanlı devlet politikasına karşılık Şah İsmail, göçebele- rin başına buyruk yaşamaları gerektiğini ve vergi alınamayacağını iddia ediyordu. İslamiyeti yaşam tarzları nedeniyle yeteri kadar yaşayamayan ve yerleşik hayatı kendilerince tehdit olarak algılayan göçebe Türkmen nüfusu şiiiliğin esnek yapısını kendilerine daha uygun buluyor, propaganda böyle yapıyordu. Ayrıca Safevilerin şiiiliğe direnen Sunnileri öldürdüğü iddiaları da İstanbul'u rahatsız ediyordu.

1. İsmail (Şah İsmail) Yaşam öyküsü

İsmail, 17 Temmuz 1487 tarihinde Erdebil şehrinde Safevî Tarikatı'nın şeyh ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Baba tarafı Şeyh Safiyüddin'in sülalesinden olup İsmail'in babası Şeyh Haydar, dedesi ise Şeyh Cüneyd'dir. İsmail'in annesi (Âlemşah Halime Begim) Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'nın kızıdır.

Şeyh Haydar, Kafkasya'ya düzenlediği seferinde öldürülmüş babası Şeyh Cüneyd'in öcünü almak için 1488'de Şirvanşahlar Devleti'ne saldırır. Şirvan hükümdarı Ferruh Yasar yenilgiye uğratarak Gülistan kalesine çekilir. Yedi ay muhasarada kaldıktan sonra Şirvan hükümdarı damadı olan Akkoyunlu sultanı Yakub Bey'den yardım istedi. Şeyh Haydar da, Âlem şah Begüm ile evlendiğinden, Yakup'un kardeşinin kocası idi, fakat Haydar'ın daha da güçlenmesini istemeyen Akkoyunlu hükümdarı Ferruh Yesar'a bir kuvvet gönderdi. Akkoyunlu ve Şirvanşah ordularıyla Teberistan yakınlarında yapılan savaşta Şeyh Haydar öldürüldü.

Babası Şeyh Haydar öldürüldükten sonra, İsmail dayısı Sultan Yakup tarafından annesi Âlem şah Begüm ve kardeşleri Sultan Ali ve İbrahim ile birlikte Şiraz Valisi Mensur Pürnak Bey'in yanına gönderildi. İsmail o sırada bir yaşındaydı. Sultan Yakup'un ömrünün sonuna kadar onlar Fars'ta İstahr kalesinde hapsedildiler. Sultan Yakup 1490'da eşi tarafından öldürüldü.

Anadolu'daki Sunni birlik artan Şii sempatisanlarıyla büyük bir risk altındaydı. Yavuz Sultan Selim'in hedefi bu propagandayı yapanlardı ve mesele bir devlet güvenlik meselesiydi.

Afyoncu'ya göre ölümler hiç bir zaman bu abartılı sayılara ulaşamazdı ve ulaşmamıştır da. 40 bin kişinin ölümü binlerce köyün ortadan kaldırılması demektir ki bu, Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve demografik yapısının altüst olması anlamına gelir ve gizlenemezdi. Bu katliamı da sadece bir ordu yapabiliyordu. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi kayıtlarında ordunun ilerleyişi tüm ayrıntılarıyla görülmektedir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ve Çaldıran Savaşı arasında geçen süre de böyle bir katlim için yetersiz bir süredir. Kaynakların hiç birisinde böyle ağır bir tahribata rastlanmamaktadır. Sayılar mantıksız ve gerçek dışıdır.

Tarihçi, yazar Mustafa Armağan ise "40 bin nüfus demek, o tarihler Anadolu'sunda yaklaşık 4 büyük şehrin nüfusu demektir. Aynı tarihte Trabzon'un nüfusu 10 bindir. Çaldıran'da Osmanlı ordusunun toplamı ise 50-60 bin civarında." demektir. Ayrıca, tek kanıt olan Tokat, Amasya, Çorum'da tutulan 1513 yılı tahkikat defterlerinde sadece ve sadece 70 tutuklunun isminin geçtiğini ifade etmektedir.

Ebu'l Hayır (Şeybani Hanlığı)'na karşı zaferi

1500 yazında Erzincan'da Ustaclu, Şamlu, Rumlu, Tekelü, Zülkadir, Avşar, Kaçar ve Varsak kabilelerinden oluşan 7.000 Kızılbaş İsmail'in davetine icabet etmiştir.

Kızılbaş ordusu Kasım 1500'de Kura Nehri'ni geçerek Şirvanşahlar Devleti üzerine yürümüştür. Gülistan Kalesi yakınında gerçekleşen Çabani Meydan Muharebesi'nde Şirvanşah Feruh Yasar'ın ordusunu yenmiş ve Bakü'yü zapt etmiştir.

İsmail Şerur bölgesinde Akkoyunlu Elvend Mirza'nın ordusunu yendi. Elvend Erzincan'a doğru kaçtı. Sonralar yeni ordu toplamağa çalışan Elvend 1504'de hastalandı ve ardından Diyarbakır'da öldü. 1501 yılının yazında Tebriz'e girerek taç giyip resmen kendini "Şah" ilan etmiş, Safevi Devleti'ni kurmuştur. Şah olduğunda ilk yaptığı iş Şii mezhebini resmî mezhep olarak ilan etmesi oldu.

Akkoyunlu hanedanından kalan Murat Bey, büyük bir ordu topladı, Hemedan'da Almebulağı'na yerleşti, iki ordu arasında 1502/3'de olan savaşta Kızılbaşlar galip geldiler, Murat Bey Şiraza kaçtı. İsmail 24 Eylül 1503 tarihinde Şiraz'a girmiş ve aynı yılın sonlarına kadar Azerbaycan, Fars ve Irak-ı Acem'in çoğu üzerinde hakimiyet kurmuştur.

İsmail'in Divan'ının Milli Şura Meclisi Kütüphanesi'nde (İran) bulunan bir yazma nüshasından iki sayfa

1508'de Bağdat'a girdi. 1510'da Merv yakınında Şeybani Hanlığı'nı yendi, savaşta Muhammed Şeybani Han'ın ordusundan çoğu asker öldürüldü, Muhammed Şeybani Han'ın cesedi bulundu

ve Kızılbaşlar onun başını kesip şah İsmail'in yanına getirdiler.

1514'te Çaldıran Muharebesi'nde Osmanlı padişahı I. Selim'e yenilmiştir. Bu yenilgiden sonra ruhsal bir çöküntü yaşadı, savaştan uzak durmaya çalışırken ülke ile ilgili işlere pek önem vermemeye başladı, devlet işlerini daha çok emirleri-

ŞAIRLİĞİ

"**Hatai**" takma adı ile Azerbaycan Türkçesinde şiirler de yazmıştır.

Şiirlerinde dini ve siyasi motifler de var:

*Allah Allah deyin gaziler Şah menem
Karşu gelün secde kılun gaziler din-i şan menem
Şiirlerinden ikisi de şunlardır;*

*Akan sulardan ibret al, yüzünü yerlere sürüyüp
gider. Hatayi*

Hakikat bir gizli sırdır, Açabilirsen, gel beri!

Küfr içinde iman vardır, Seçebilirsen, gel beri!

Şah Hatai'm eydir heman Dağlan bürüdü duman.

İşte incil, işte Kur'an, Seçebilirsen, gel beri.

ne havale etti. 1514'ten vefat edene kadar şah şahsen hiçbir savaşa girmemiştir.

İsmail 24 Mayıs 1524'te 37 yaşındayken iç kanamadan öldü, Erdebil'deki Safevi Türbesi'ne defnedildi.

Şah İsmail'in on bir çocuğu vardı, bunların altısı erkek ve beşi kız idi.

